

Slutrapport

Återrapportering av ekonomiskt stöd till lokalt brottsförebyggande projekt

Det sker mycket brottsförebyggande arbete runtom i landet, både som projekt och i den löpande verksamheten. Några av dessa insatser har kunnat genomföras med hjälp av ekonomiskt stöd från Brottsförebyggande rådet (Brå). Arbetet dokumenteras och efter insatsen lämnas en slutrapport till Brå.

Erfarenheterna från de olika projekten är många gånger intressanta för andra som arbetar med brottsförebyggande arbete och därför publicerar Brå ett urval av rapporterna på myndighetens webbplats.

För sakuppgifter och slutsatser står respektive författare eller organisation.

Fler rapporter finns att ladda ner på www.bra.se/lokaltarbete

Sammanfattning

Kameraövervakning utgör en pågående trend i kommuners och privatpersoners kamp mot brottslighet. Föremålet för denna rapport är ett särskilt fall som sedan april 2004 ansluter till denna trend: övervakningen av parkeringsplatsen på Kasernplan i centrala Landskrona.

Rapporten utgår från statistik, medierapportering, enkätundersökningar samt etnografiskt material (intervjuer och fältanteckningar) för att analysera detta fall. Kontrollagenters erfarenheter av kameror står i centrum men också drabbades berättelser om bilbrott samt ungdomars synpunkter.

Upprinnelsen till kamerorna förefaller vara en stämning bland kommunala aktörer av att "något måste göras". Kamerorna har kommit att representera en "sista utväg" i organiserandet av en viss händelseutveckling kring år 2002: fler anmälda brott på Kasernplan och i hela Landskrona, ny kunskap och statistik om brotten, försök med andra motmedel. I efterhand är bilister överens med polis, socialarbetare och andra aktörer i Landskrona: platsens brottslighet har minskat markant.

I statistiken visar sig installerandet av kameror sammanfalla med en viss nedgång av antalet anmälda bilbrott året före. Nedgången förstärks under kamerornas första år och förefaller fortsätta under 2005. Kamerornas första nio månader rymmer den största minskningen under perioden, en minskning med 64 procent.

I rapporten diskuteras olika tänkbara förklaringar till de lokala svängningarna i bilbrott för att ömsom ifrågasätta, ömsom komplicera tesen om kamerorna som singulär orsak: allmänna trender i hela Landskrona samt Skåne och Sverige, spridning av brott och bilar, den allmänna kampen mot bilbrott och ungdomars brott i Landskrona. Ökningen av bilbrott 2002 och minskningen från 2003 visar sig ingå i större trender. Det är först när statistiken begränsas till kamerornas plats som deras betydelse framgår; i ett vidare sammanhang drunknar "kameraförklaringen" i större trender.

Likväl har ingen ny geografisk koncentration av anmälningar infunnit sig i Landskrona efter installerandet av kameror, vilket gör att Kasernplans kameror kan definieras som en platsbunden framgång.

Rapporten analyserar även de nya kamerornas roll i kontrollagenters ”diagnostiska ramar”, det vill säga polisens och socialarbetarens sätt att föreslå lösningar på bilbrott och ungdomsbrott. Medan kameror betraktas som ett ”verktyg” i polisiärt arbete (för att samla in bevismaterial och förbättra utredningar) betraktas de som ointressanta eller tecken på vanmakt i socialt arbete.

I undersökningens material finns emellertid avvikande exempel, såsom användning av kameror i socialt arbete. De olika diagnostiska ramarna där kamerorna placeras konkurrerar visserligen med varandra men konkurrensen är främst teoretisk, underförstådd och sporadiskt uttalad. Kontrollagenter i Landskrona förfaller i allmänhet sträva efter konsensus i synen på hur kommunen bör bekämpa bilbrott.

Vidare analyseras problematiken kring identifiering. Polis och andra aktörer förväntar sig att en filmad gärningsman ska kunna identifieras och riktar ibland därför kritik mot tekniken. Vid två tillfällen har bilar stulits utan att de skyldiga gripits. Vid ett annat tillfälle, däremot, fälldes två personer med hjälp av kamerorna som kompletterande bevisning. Identifieringspotentialen bygger på polisens kännedom om lokala kriminella: en redan känd person kan ”kännas igen”, en okänd person kan gå fri.

Trots att kamerornas officiella mål rör avskräckning och igenkänning är bilparkerare på Kasernplan många gånger övertygade om att de syftar till identifiering. Ungdomar förefaller utgå från detsamma: kamerorna gör det lättare att ”fånga dem”, man ”fastnar på kameran”, kameran ”ser”, ”dom ser en”, man kan ta reda på ”vem som gjort det”. En del av kamerans makt består av tron på identifiering, en del av kamerans svaghet består av tvivel på detsamma.

Slutligen analyseras bilparkerarens syn på kameror och bilbrott. I en enkät till 150 personer svarade 97 procent att de inte ansåg sin personliga integritet störd av kamerorna.

Respondenternas sätt att svara – med emfas och markeringar av att övervakningen inte gäller dem själva – antyder ett engagemang i en vidare samhällsdialog. Man vill försvara kamerorna mot en välkänd integritetskritik.

Det faktum att övervakningen av Kasernplan konstruerats som tydlig i moraliskt hänseende – någon parkerar en bil, någon annan gör inbrott och stjälar – kan ses som en förklaring till bilisternas ståndpunkt. Inte heller ungdomar i en näraliggande fritidsgård förefaller känna sig kränkta av kamerorna; här betraktas de snarare som oväsentliga. Det finns dock kritiska röster

bland de unga, såsom en 16-årig pojkes bild av hårdnande kontroll: ”Det är tråkigt (med kameror), dom tar vårt privatliv, spelar in varje ord, varje steg!”

Landskronabors gillande av kameror kan kombineras med viss beklagan. ”Det behövs nog tyvärr”, kan man säga, eller ”det är hemskt att världen har blivit så”. Kritiken vänder sig då inte mot kamerorna som sådana utan vad de symboliserar: en brottstyngd plats och en beklagansvärd samhällsutveckling.

Innehållsförteckning

Förord	5
Inledning	6
Parkeringsplatsen och dess kameror	7
Frågeställningar	8
Metod och material	9
Kasernplan före och efter kamerorna	11
Kameran som brottsdämpare – och andra förklaringar	16
Trender i hela Landskrona	16
Spridning av brott och bilar	17
Kamerorna i ett paket av åtgärder	21
Trender i Skåne och Sverige	24
Kameror i polisiärt och socialt arbete	26
Växlande diagnostiska ramar	26
Identifiering?	32
Vi är inte kränkta!	39
Replik på integritetskritiken	39
Berättelser om bilbrott	44
Avslutning	47
Referenser	50
Bilaga: Diagram över anmälda fordonsrelaterade brott i Sverige och Skåne	52
Bilaga: Resultat från enkät på Kasernplan	54

Förord

Följande rapport är resultatet av ett utvärderingsprojekt av en kameraövervakning i Landskrona. Det har finansierats av Brottsförebyggande rådet via Landskrona kommun och genomförts under 2005.

Projektet har involverat en lång rad personer i Landskrona som varit mycket behjälpliga och tillmötesgående. Jag vill därför rikta ett stort tack till intervjupersoner och andra informanter. Jag vill också tacka de kolleger vid Sociologiska institutionen i Lund som läst och kommenterat utkast till rapporten: Malin Åkerström, Agneta Mallén och Daniel Bjerstedt.

Ett särskilt tack riktas till Annika Wågsäter vid det lokala Brottsförebyggande rådet i Landskrona som initierade studien och på ett hjälpsamt och förutsättningslöst sätt introducerade mig på fältet.

Malmö i december 2005

David Wästerfors

Inledning

I teknikföretaget Clas Ohlsons senaste katalog finns en bild på en till synes vanlig övervakningskamera. Bilden är försedd med följande text:

Övervakningskamera "Dummy" Lura tjuven! Ser ut som en riktig kamera. Lämplig att använda vid entréer, parkeringar m.m. Storlek 240x115x65 mm.
198:-

Undertill presenteras ytterligare en falsk kamera (den runda varianten) vars "lysdiodindikering ger den ett mycket autentiskt utseende". Samma sida rymmer en larmtrapp för bil, en elektronisk vakthund som simulerar hundskall och en "persienkontroll" som kan programmeras att vända persienner upp till fyra gånger per dygn, alltsammans under rubriken "Lura tjuven!"

Produkterna i Clas Ohlsons katalog är på flera sätt talande. De tycks underförstå åtminstone följande:

en tjuv kan och bör avskräckas på den plats där brottet är på väg att begås
avskräckning är en fråga om teknisk utrustning, till exempel kameror
avskräckning måste inte vara direkt förbunden med eller direkt styrd av människor, men den bör framstå som det

Attrappkamerorna i Clas Ohlsons katalog är svåra att förstå utan minsta kännedom om dagens starka förväntningar mot just övervakningskameror. Hade man kunnat sälja falska kameror utan hjälp av sådana förväntningar?

Det är ingen överdrift att påstå att kameraövervakning utgör en pågående trend i kommuners och privatpersoners kamp mot brottslighet. Två omtalade exempel är övervakningen av Möllevångstorget i Malmö och Stadsparken i Helsingborg, båda påbörjade 2001. I Malmö diskuteras och planeras kameraövervakning av det så kallade "rånarstråket" från Centralstationen till Möllevångstorget. (Sydsvenska Dagbladet 21/11 2003, 28/10 2005.) Skolor och bostadsrättsföreningar har börjat sätta upp kameror i syfte att hejda stölder och vandalism. Även bussbolag använder numera kameror, en utveckling som förefaller fortsätta. (Sydsvenska Dagbladet 21/11 2005, Helsingborgs Dagblad 23/11 2005.)

En anledning till kameratrenden är en liberalisering av tillståndsgivandet. En ny lag från 1998 har gjort det lättare att få tillstånd för övervakning från Länsstyrelsen.¹ För butiker och banker behövs egentligen inget tillstånd utan det räcker vanligtvis att anmäla att kameror har installerats. I Sverige tycks trenden ha tagit fart vid millennieskiftet, något senare än i vissa andra länder, till exempel Storbritannien. (Norris & Armstrong 1999.) År 1996 fanns knappt 5 000 tillstånd i Sverige, i början av 2002 omkring 6 100 tillstånd och 3 200 anmälningar. (SOU 2002:110, s. 15.)

Utöver juridiska förändringar handlar det emellertid också om en så kallad attitydförändring. En intervjuad polis konstaterar att för bara några år sedan var det inget tal om kameror, ”det fanns ju bara i banker i princip”, men nu har inställningen hos hans kolleger förändrats. ”Har första steget tagits, det tunga”, säger han, ”sen bara rasslar det på”.

Parkeringsplatsen och dess kameror

Föremålet för denna rapport är ett särskilt fall som ansluter till kameratrenden: övervakningen av Kasernplan i Landskrona. Sedan den 15 april 2004 filmas den största delen av parkeringsplatsen på Kasernplan av nio kameror, dygnet runt. Filmen lagras digitalt på en hårddisk i kommunens regi och ska enligt tillståndet från Länsstyrelsen endast laddas ned och spelas upp om det finns en polisanmälan om brott på Kasernplan.

Kasernplan är den största gratisparkeringen i centrala Landskrona och fylls dagligen av bilar. Den ligger nära butiker och arbetsplatser men trots det aningen undanskymt. Förutom Eriksgatan, som leder in mot Rådhusstorget och själva centrum, ramar platsen in av ett museum, en park, några bostadshus och det så kallade Tyghuset, en gammal militärbyggnad som numera inhyser en sporthall, delar av Socialförvaltningen och en fritidsgård (Ungdomshuset Nova). Parken intill parkeringsplatsen rymmer en konsthall och ett promenadstråk som leder till vallgraven runt slottet. Längs Eriksgatan ligger en rad butiker, ett gatukök och en nattklubb. Mellan Eriksgatan och den övervakade parkeringsplatsen finns en öppen yta som ibland används för tivoli, karnevaler och liknande men som mestadels står tom.

På parkeringsplatsen står bilarna i rad längs smala rabatter med träd. Som mest ryms 190 bilar. Den enda in- och utfarten vetter mot Tyghuset.

¹ Fortfarande förekommer dock avslag från Länsstyrelsens sida. Ett exempel är restaurangen och nattklubben Stortorget's ansökan om att få kameraövervaka gäster och entrékö i centrala Lund, en ansökan som Länsstyrelsen avslög med hänvisning till den enskildes intresse av att inte bli övervakad. (Sydsvenska Dagbladet 3/11 2005.)

Kasernplan i december 2005, från sydväst respektive öst. Platsen fylls snabbt av bilar varje morgon men förutom bilister och några förbipasserande är den vanligtvis relativt folktom, trots dess centrala läge. Kamerorna är monterade på nio stolpar och riktade ned mot bilarna. I bakgrunden på den vänstra bilden syns det så kallade Tyghuset (en före detta militärbyggnad) med fritidsgård och socialförvaltning. Huset ligger utanför kamerornas räckvidd. (Foto: författaren.)

Om det finns en polisanmälan har två personer tillåtelse att titta på filmen och förse polisen med bilder för en eventuell utredning: projektledaren i det lokala brottsförebyggande rådet samt en tekniker. Bilderna sparas i fyra veckor. Någon gång i veckan kontrolleras filmandet för att se till att ingenting skymmer sikten, till exempel smuts på linserna eller spindelväv. Kamerorna tillhör märket Philips Divar (DVR 16E1161), vilket med försäljarens ord innebär ”standardkomponenter” för övervakning av denna typ, framför allt vad gäller dagtid.

Frågeställningar

I studiet av denna kameraövervakning har jag intresserat mig för en rad frågor. De första gäller relationerna mellan mängden anmälda brott och kamerorna. Hur ser brottsstatistiken ut före och efter installerandet av kameror? På vilka sätt har mängden anmälda bilbrott dokumenterats och tolkats? Vilka tänkbara orsaksrelationer finns? Och vilka alternativa förklaringar förefaller finnas, vid sidan av (eller i kombination med) den nya övervakningen?

Vidare har jag intresserat mig för hur agenter för social kontroll – till exempel polis och socialarbetare – förhåller sig till kamerorna i sitt arbete. Hur har kamerorna integrerats (eller inte integrerats) i kommunens kamp mot brott, ungdomsbrott i allmänhet och

bilbrott i synnerhet? (Bilbrott räknas som ett ”typiskt ungdomsbrott”, som de intervjuade påpekar.) I vilken mån antar man att kamerorna ska kunna identifiera gärningsmän på Kasernplan och i vilken mån antar man snarare – i likhet med Clas Ohlsons katalog – att blotta existensen av synliga kameror är verkningsfull?

Ytterligare ett intresseområde rör relationerna mellan å ena sidan kamerorna, å andra sidan Kasernplans bilparkerare och andra Landskronabor. Vad förknippas kameror med? Upplevs kamerorna som en trygghet eller integritetskränkning? Här ingår även en dokumentation och analys av berättelser om bilbrott, det vill säga de drabbades skildringar, liksom ungdomars perspektiv och synpunkter.

Metod och material

Förutom statistik från polisen och Brottsförebyggande rådet har jag införskaffat empiri till denna rapport genom etnografiska metoder. Det betyder att jag under våren och sommaren 2005 har spenderat förhållandevis mycket tid i Landskrona, för intervjuer, observationer och samtal med Landskronabor. Målet har varit att samla in ett varierat och perspektivrikt material, där personer som på olika sätt förhåller sig till kamerorna får komma till tals.

Som läsare av rapporten ska man, idealt sett, kunna försjunka en aning i dessa personers perspektiv för att sedan ta ställning till min analys och mina tolkningar. (Jfr. det etnografiska idealet ”immersion”, det vill säga nedsänkning eller uppgående i människors sociala liv, Emerson et al, 1995.) Av den anledningen innehåller rapporten åtskilliga citat och referat från intervjuer och fältanteckningar.

Intervjuer som genomförts på kontor och arbetsplatser har i regel spelats in på band och sedan skrivits ut medan telefonintervjuer och andra samtal enbart skrivits ned i efterhand. Besök på Kasernplan, möten med butikspersonal och boende samt besök på Ungdomshuset Nova har dokumenterats med fältanteckningar. Därtill har jag deltagit i möten i det lokala brottsförebyggande rådet och gjort sökningar i mediearkiv för att studera lokal nyhetsrapportering.

Två enkätundersökningar har genomförts: en på Kasernplan, där 150 bilparkerare fick besvara frågor om bilbrott och kameror, samt en på Ungdomshuset Nova, där 26 ungdomar fick svara på frågor om fritid, stadens kriminalitet och de nya kamerorna. Enkätundersökningarna, muntligen genomförda av mig själv, utgjorde inte sällan en startpunkt för de tillfrågade att uttrycka synpunkter och erfarenheter utanför formulären

(vilket jag uppmuntrade). På så sätt blev enkäterna inte bara en traditionell insamling av data utan också en förevändning för relativt fria samtal med Landskronabor.

Valet av etnografiska metoder beror inte bara på att jag ville samla in kvalitativt material för att komplettera och tolka det kvantitativa. Jag ville därutöver vidga vedertagna sätt att studera övervakningskameror, där resultat från enkäter och intervjuer vanligen tycks sammanställas mycket summariskt. (Jfr. *Kameraövervakning i brottsförebyggande syfte* 2003, s. 61 ff.) Det finns ingenting som tyder på att studiet av övervakningskameror nödvändigtvis skulle favorisera en sådan snäv metodologi. Kännetecknande för undersökningens material är tvärtom de tillfrågades associationsrikedom. En polis som tillfrågas om kameror kan till exempel börja tala om polisarbete i allmänhet, en socialarbetare om socialt arbete i allmänhet, en bilist om allt från brottslighet till trafikproblem, osv. Kamerorna på Kasernplan upplevs i regel som blott en detalj, eller ett tecken på något större.

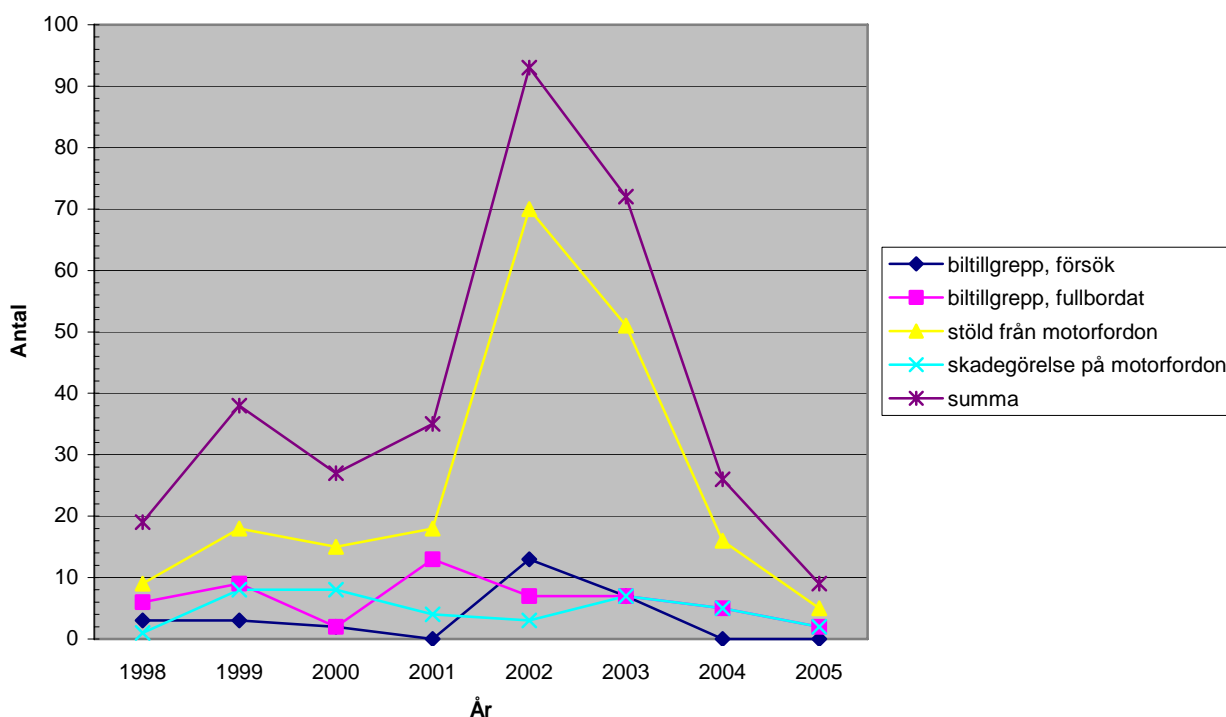
I vilken mån har jag arbetat oberoende, utan inflytande från undersökningens finansör?
Som i alla projekt är graden av oberoende en fråga som bäst avgörs av utomstående. Jag kan bara konstatera att ingen i det lokala eller nationella brottsförebyggande rådet på ett direkt sätt försökt styra insamlingen av material. Tvärtom har jag mött ett intresse för en självständig blick.

Kasernplan före och efter kamerorna

Bilister som parkerar sina bilar på Kasernplan är överens med polis, socialarbetare och andra aktörer i Landskrona: efter att kamerorna sattes upp har brottsligheten på Kasernplan minskat markant. En fråga som då infinner sig är om, och i så fall på vilket sätt, det finns stöd för denna uppfattning i statistik. Hur många bilbrott² har anmälts före och efter kamerorna? Och hur har mängden brott tolkats?

Låt oss göra några iakttagelser av diagram 1 som visar polisanmälda fordonsrelaterade brott på Kasernplan de senaste åtta åren. (Uppgifterna för detta och påföljande diagram är hämtade från polisens register över inkomna anmälningar; uppgifterna för 2005 utgör en prognos baserad på årets första sju månader.³)

Diagram 1. Polisanmälda fordonsrelaterade brott på Kasernplan i Landskrona 1998-2005

² Med "bilbrott" menas här försök till och fullbordat tillgrepp av bil, stöld ur motorfordon och skadegörelse på motorfordon. (Se förklaringen till diagram 1.) När de intervjuade talar om bilbrott förefaller ungefär samma definition vara underförstådd, även om exempelvis bilister sällan namnger brottstyperna lika formellt som poliser. Skadegörelse och stöld kan till exempel överlappa varandra. "Dom har varit inne i min bil sex gånger", berättar en bilist, "det var mest förödelse och förstörelse, dom har inte stulit så mycket, bara solglasögon och liknande." "Dom har krossat glas och tagit CD-spelare eller radion, förstört bilen", berättar en annan. Se vidare under rubriken "Berättelser om bilbrott".

³ Det är värt att notera att diagrammets grafer visar sammanlänkningar av varje års totala antal brott i en viss kategori. Nackdelen med att på så sätt länka samman årliga summeringar är att det inte går att utläsa hur anmälningarna fördelar sig under ett visst år, till exempel vid en viss årstid eller månad. Fördelen, däremot, är att trenderna över flera år framgår desto tydligare.

En första iakttagelse gäller svängningen i det totala antalet bilbrott på Kasernplan. En dramatisk uppgång från 2001 till och med 2002 följs av en viss nedgång från 2002 till och med 2003, vilken i sin tur följs av en kraftigare nedgång från 2003 till och med 2004. Nedgången förefaller sedan fortsätta även under 2005 till en nivå lägre än slutet av 1990-talet.

En andra iakttagelse är att såväl upp- som nedgång i denna svängning till största delen utgörs av stöld från bilar. Kurvan för ”stöld från motorfordon” följer ganska nära kurvan för summan av alla bilbrott. Visserligen har även försöken till biltillgrepp en topp under 2002 men den avgjort största andelen brott utgörs av stöld från bilar. Antalet fullbordade biltillgrepp når rentav sin topp före övriga bilbrott (2001 istället för 2002) för att därefter successivt minska.

Etablerandet av kameror på Kasernplan i april 2004 sammanfaller alltså med en nedgång av antalet bilbrott året före. Nedgången förstärks sedan under kamerornas första år och förefaller fortsätta under året därpå. Människors rapporter om en minskning av antalet brott i samband med att kamerorna sattes upp har med andra ord en tydlig motsvarighet i statistiken. Kamerornas första år (närmare bestämt deras första nio månader, eftersom de sattes upp i april) rymmer den största minskningen under perioden, en minskning med 64 procent.

Betyder det att kamerorna orsakat denna nedgång?

Innan jag närmare begrundar denna fråga vill jag återvända till uppgången av bilbrotten 2002. Här finner vi den statistiska bilden av upprinnelsen till kamerorna. I undersökningens intervjuer beskrivs situationen på Kasernplan före kamerorna som mycket eländig. Det såg ”anskrämligt ut ibland”, säger en kvinna vars arbetsplats ligger strax intill, ”det stod ju stulna bilar i veckovis, bilvrak.” Hon fortsätter:

Intervjuad: Stulna bilar parkerades här på natten, så lämnar man dom och sen kunde man komma tillbaks och förstöra alltså så nästa- nästa måndag man kom (till jobbet) så var alla rutorna sönderslagna eh däcken sönderskurna.

David: På just den bilen då eller?

Intervjuad: Ja, ja. Så det blev ett vrak.

En man som bor med utsikt över platsen berättar om upprepade brott mot hans bil. En gång stals alla fyra hjulen, en annan gång stals hela bilen (den återfanns senare i närheten). Rutorna har krossats och låsen är ”söndervridna”. ”Det här kan jag öppna med en skruvmejsel om jag vill”, säger mannen och pekar mot förarplatsens dörr.

Jag ska längre fram uppmärksamma andra sätt för drabbade att berätta om bilbrott; här vill jag snarare uppmärksamma bilden av Kasernplan före kameraövervakningen. Återkommande är just eländesbeskrivningar och beskrivningar av anarki. Kasernplan hade blivit en "lekplats", säger en intervjuad kvinna; mannen som citerades ovan talar om ungdomar som "lever runt, jäklas, man leker apa". En av de poliser som varit aktiv i etablerandet av kameraövervakningen säger att Kasernplan hade blivit "outstanding", platsen låg högst i raden av anmälningar.

Exakt när Kasernplan skulle varit hårdast drabbat av brott förblir osäkert; i samtalen underförstås ett mer eller mindre otydligt "då", före kamerorna. Även om statistiken pekar ut 2002 är människors hågkomster inte lika tydligt daterade. För polis och åklagare tycks statistik fungera som ett sätt att bringa reda i det förflutna snarare än som enkel bekräftelse av det man redan anser sig veta. När jag tillsammans med en polis undersöker en del av statistiken talar han om läget under 2000 och 2001 som "inte lika tydligt". Det var kanske 2002 som var "en väckarklocka", säger han.

Utifrån undersökningens material talar mycket för att Kasernplan kring år 2002 kommit att definieras som en väckarklocka. Polisen tar nu emot allt fler anmälningar om bilbrott i hela Landskrona. Kunskapen om var brotten äger rum samlas in och markeras på en digital karta, tillgänglig för alla och envar via kommunens hemsida. Det lokala brottsförebyggande rådet, med representanter från bland annat polis och kommunala förvaltningar, gör rundvandringar på parkeringsplatser och beslutar om åtgärder. Skymmande buskage röjs bort, belysning förbättras och informationskampanjer med budskapet "töm bilen själv!" genomförs. En skylt med detta budskap är fortfarande placerad på Kasernplan.

Kasernplan anses i alla sammanhang extraordinär vid den här tidpunkten, inte minst när åtgärderna uppmärksammas av pressen. Under rubriken "Insatser mot allt fler bilbrott i Landskrona" (Helsingborgs Dagblad 19/10 2002) skriver reportern: "Kasernplan är den p-plats där det verkar vara vanskligast att parkera bilen".

I samma tidningsartikel nämns också möjligheten för kommunen att ansöka till Länsstyrelsen om kameraövervakning men för Kasernplan sägs det inte vara aktuellt "i nuläget". Tillstånd ges endast om alla andra brottsförebyggande åtgärder använts. "Däremot överväger gruppen att ansöka om kameraövervakning på den nya

järnvägsstationens parkering”, skriver reportern. ”–Där är det svårt att göra så mycket annat”, säger den dåvarande projektledaren i lokala brottsförebyggande rådet.

Järnvägsstationens parkering nämns även fortsättningsvis som kandidat för kameraövervakning, bland annat i samtal med bilparkerare. När väl kommunen ansöker om kameraövervakning gäller det dock Kasernplan. Argumentet är detsamma: alla andra metoder har prövats. Under rubriken ”Kameror ska minska bilinbrotten” (Helsingborgs Dagblad 3/6 2003) konstateras att ”de åtgärder som redan vidtagits för att få ned bilinbrotten på parkeringen – nerklippta buskar och informationskampanjer – har inte hjälpt i tillräcklig utsträckning.”

Än en gång framhålls att parkeringen på Kasernplan är ”en av de mest brottsdrabbade” i Landskrona, ”vilket glassplitter här och var på parkeringen skvallrar om”.

Tolv timmar efter att kamerorna installerats stjäls tre av dem utan att återfinnas; troligen dras de ned med hjälp av rep. Intervjuade som återger denna händelse ramar in den med skrott eller menande blickar, som för att markera hur påtagligt brottsdrabbad platsen var. Komiken ligger förstås nära till hands: det medel som skulle förhindra brott blev i sig föremål för brott. Senare införskaffades en annan montering så att kamerorna blir svårare att dra ned.

Upprinnelsen till kamerorna består alltså av en rad aktiviteter: fler bilbrott på Kasernplan och fler anmälningar till polisen, organisering av kunskap och statistik av brotten, försök med andra motmedel. Det faktum att kameraövervakning i kommunal regi utgör en nyhet i Landskrona förefaller därutöver ha förutsatt en motsvarande nyhet i själva bilden av Kasernplans bilbrott. Åtgärden är extraordinär, vilket gör att den motiveras i termer av en extraordinär situation. ”Kameror var det enda alternativ vi såg, just på Kasernplan”, säger en intervjuad polis. Kasernplan var ”speciellt”, säger han: mycket inbrott, en hårt drabbad plats, trots att ”det är mycket folk i rörelse”.

Fenomenet återfinns i den amerikanske sociologen Robert M. Emersons (1981) analys av ”last resorts”, det vill säga sista utvägar. Emerson visar hur agenter för social kontroll har för vana att rättfärdiga användandet av sällsynta eller nya metoder med hänvisning till en räckta tidigare prövade metoder, som var och en retroaktivt definieras som fruktlösa eller olämpliga i det aktuella fallet. För att tillgripa en ”sista utväg” räcker det inte att visa att utvägen är bättre än andra, menar Emerson (ibid., s. 5), man måste visa att det är den enda utvägen.

Emersons poäng är att sådana rättfärdiganden inte är neutrala eller obestridliga utan tvärtom produkter av sociala aktiviteter. De är därför i princip alltid möjliga att ifrågasätta, även om de inte uppfattas så. Det aktuella fallet talar inte för sig själv, det måste ramas in och begripliggöras på ett särskilt sätt.

Talet om övervakningskameror som en sådan sista utväg beträffande Kasernplan i Landskrona har sannolikt varit mest artikulert inför ansökan om kameror. Det intressanta är emellertid att "last resort"-argumentationen dröjer kvar även efter att tillstånd getts, som om det ansågs nödvändigt med ett kontinuerligt rättfärdigande.

Hur kommer det sig att just Kasernplan blev föremål för övervakning?

Att platsen efter ett ökat antal bilbrott 2001 och 2002 snabbt kom att definieras som "outstanding" (för att citera en intervjuad polis) ter sig vid närmare betraktande förståeligt. Kasernplan ligger mitt i Landskronas centrum och används flitigt av stadens invånare. En vanlig dag blir parkeringsplatsen snart full; parkeringen är gratis och utnyttjas av dem som bor, arbetar eller gör ärenden i närheten. De brott som begås här blir samhällselit synliga och symboliska på ett mer uppenbart sätt än brott begångna på andra platser, till exempel i utkanten av staden: de tolkas som ett tecken på brottsnivån i allmänhet. Upprinnelsen till kamerorna förefaller vara en stämning bland kommunens aktörer av att "något måste göras".

Kameran som brottsdämpare – och andra förklaringar

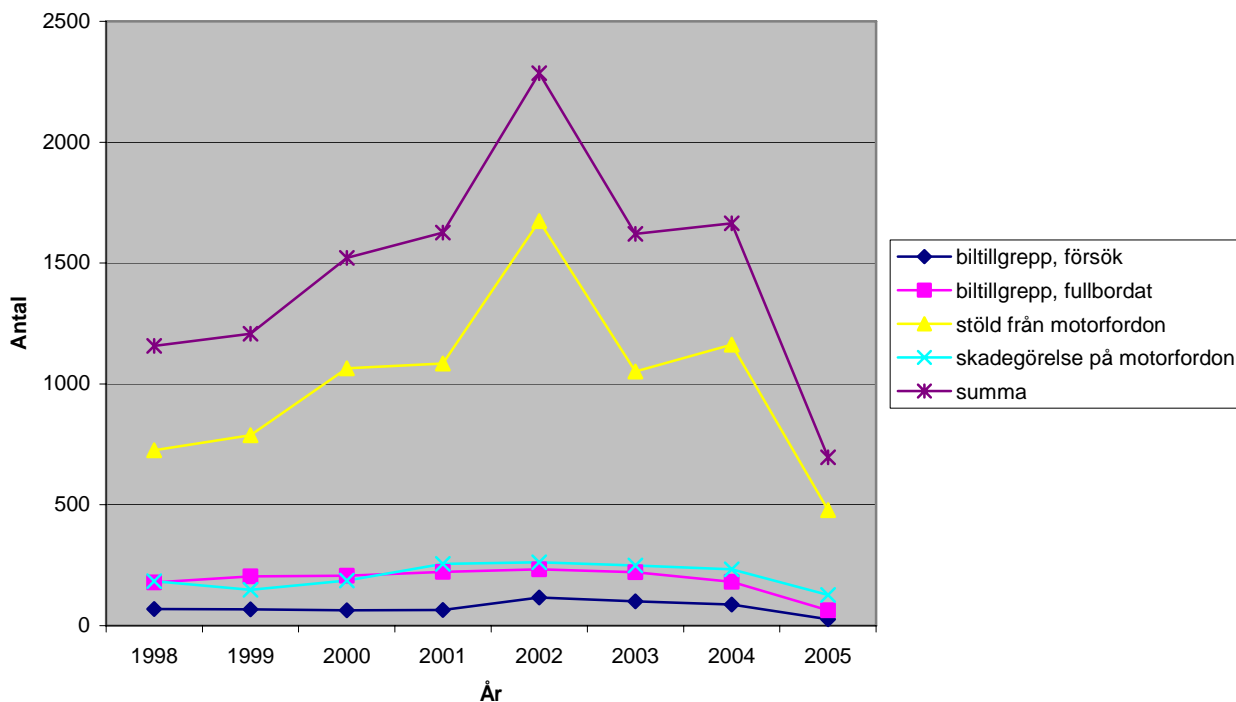
Även om nedgången av antalet bilbrott på Kasernplan påbörjades året före installerandet av kameror förstärktes som sagt denna nedgång avsevärt under kamerornas första tid. (Se diagram 1.) Det ligger då nära till hands att säga att kamerorna orsakade denna nedgång. Vad skulle annars vara förklaringen?

I samhällsvetenskapliga undersökningar är det ofta svårt att ange entydiga orsaksrelationer. Sociala fenomen (som brott) och sociala aktörer (som offer och gärningsmän) uppför sig inte som biljardkulor vars rörelser betingas av andra biljardkulators knuffar och stötar. Orsak och verkan är snarare inlätade i varandra. Den läsare som förväntar sig ett resultat i stil med ”kamerorna orsakade en minskning av bilbrodden med 64 procent” kommer jag alltså att göra besviken. Istället vill jag överväga några alternativa förklaringar för att ömsom ifrågasätta, ömsom komplicera tesen om kamerorna som orsak.

Trender i hela Landskrona

En tänkbar alternativförklaring till bilbroddens nedgång blir uppenbar om perspektivet vidgas till hela Landskrona. Återfinns trenden på Kasernplan i resten av staden? Som diagram 2 visar är svaret både ja och nej. Bilbrodden i Landskrona som helhet uppvisar ungefär samma svängning som på Kasernplan, om än i mindre dramatisk form.

Diagram 2. Polisanmälda fordonsrelaterade brott i hela Landskrona 1998-2005

Gemensamt för Kasernplan och Landskrona i stort är ökningen från 2000 till och med 2001 samt ökningen och höjdpunkten 2002. Även nedgången från 2002 till och med 2003 återfinns, dock inte den fortsatta kraftiga nedgången från 2003 till och med 2004. I hela Landskrona sker då istället en liten uppgång av anmälda bilbrott. För 2005 ser trenden ut att återigen sammanfalla med utvecklingen på Kasernplan. Ytterligare en detalj kan noteras: stöld från motorfordon utgör det avgjort vanligaste bilbrottet. Tydligare än vad som är fallet på Kasernplan håller sig tillgrepp och skadegörelse på en påfallande jämn nivå under hela perioden i Landskrona som helhet.

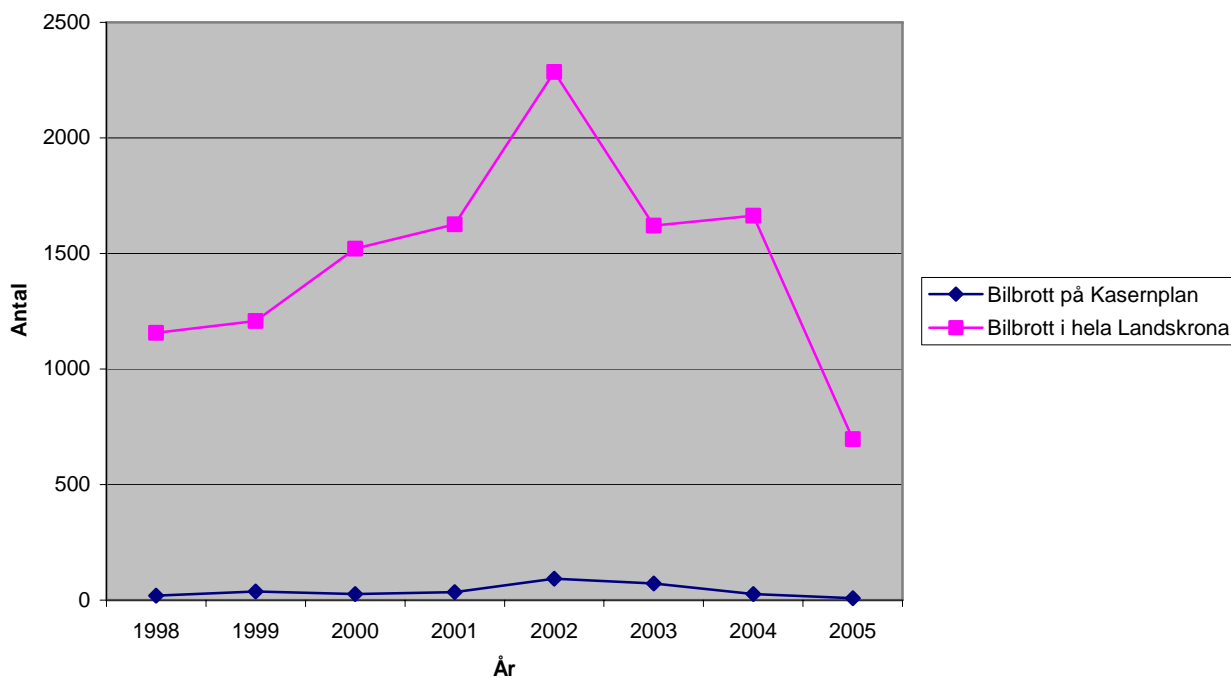
Kasernplan utmärker sig alltså på åtminstone två sätt: svängningen i anmälda bilbrott är mer dramatisk och den svaga uppgången under 2004 i Landskrona som helhet är ersatt av en kraftig nedgång. Här finns med andra ord ett klart argument för kamerornas brottsdämpande betydelse. Nedgången kommer ju senare i resten av Landskrona jämfört med Kasernplan.

Spridning av brott och bilar

En skeptiker skulle kunna invända: det faktum att brotten minskar på Kasernplan under kamerornas första år men ökar något i hela Landskrona, innebär inte det att brotten spridits ut?

En vanlig invändning mot kameraövervakning är just sådana spridningseffekter. Övervakning av en viss plats riskerar att enbart få som konsekvens att gärningsmännen istället väljer en annan plats. (Jfr. BRÅ:s rapport 2003:11, s. 48.) Låt oss därför studera diagram 3 som visar bilbrotten på Kasernplan i jämförelse med hela Landskrona.

**Diagram 3. Kasernplan i jämförelse med hela Landskrona
(polisänmälda fordonsrelaterade brott)**

Mest framträdande är nu Kasernplans ringa betydelse. Bilbrotten här utgör enbart en krusning på ytan jämfört med Landskronas alla bilbrott under perioden. Den som vill argumentera för spridning efter installerandet av kameror finner ett visst stöd i statistiken. Skillnaden i antal mellan 2003 och 2004 års bilbrott är minus 46 på Kasernplan och plus 43 i hela Landskrona. Utan Kasernplans minuspost hade ökningen i staden som helhet 2004 blivit aningen mer framträdande.

Trots det har jag i undersökningens intervjuer mött en bestämd uppfattning om att någon spridning (eller ökning) inte förekommit efter installerandet av kamerorna. Statistiken har inte tolkats så. Hur kommer det sig?

En förklaring är förstås utvecklingen under 2005; som ovanstående diagram visar tyder prognosen på en nedgång i bilbrott i såväl hela Landskrona som på Kasernplan. Det talar för att kamerorna inte enbart haft en omfördelande betydelse utan även en

brottsdämpande. En eventuell, inledande spridning kan ha varit tillfällig eller beroende av andra omständigheter.

Å andra sidan går det knappast att anföra Kasernplans kameror som förklaring till nedgången 2005 i hela Landskrona. Här blir det snarare tydligt att utvecklingen av anmälda bilbrott åtminstone delvis är oberoende av kamerorna, såvida man inte är övertygad om att kamerornas förebyggande effekt har spridits, långt bortom övervakningens räckvidd.

En annan tänkbar förklaring gäller spridning i en annan bemärkelse: spridning av bilar i Landskrona. Som i andra urbana miljöer står stadens bilar parkerade lite varstans. Kasernplan är mot denna bakgrund ett särfall i den rådande stadsmiljön. En intervjuad polis berättar:

Alltså upprinnelsen (till kamerorna) är ju bland annat att det var ju väldigt mycket brott, fordonsrelaterade, på just den platsen, det var liksom en av dom, så när det gäller bilbrott och bilstölder så- så är det ju- tittar man på kommunen så är det väldigt utspritt va, dom finns ju överallt, bilarna, dom som vill göra det här (bilbrott) dom kan hitta dom överallt. Men just Kasernplan var en av dom platserna där det var väldigt mycket, koncentrerat till en plats.

Någon ny sådan plats med lika tydlig koncentration av bilbrott efter installerandet av kameror har inte observerats. Det faktum att bilarna är utspridda gör att en tänkbar omfördelning av bilbrott (2004 eller framöver) lätt kan anta en annan skepnad. Ovan nämnde polis säger att ”det poppar ju upp ibland alltså att, nu har det varit mycket bilbrott på Koppargården och så vidare” men ”sen lägger det sig igen.”

En glasmästare i Landskrona som brukar laga krossade bilrutor har ungefär samma syn gällande staden som helhet: bilbrott ”går i vågor”, säger han. Ibland är gärningsmännen här, ”ibland flyttar dom till nån annan stad” (fältanteckningar).

Även iakttagelser från drabbade rymmer en liknande bild. Vad som är en brottsdrabbad plats kan skifta. En kvinna och hennes mamma berättar om upprepade brott mot familjens bil, dock inte på Kasernplan. Vid ett tillfälle satt tjuven kvar i bilen efter sitt inbrott ”och sov med alla CD-skivorna omkring sig!” Mamman tillägger skämtsamt: ”han orkade inte längre...”. Tjuven hade krossat rutor och stulit saker ur fem bilar på rad:

...och vi gick där och så den femte bilen, där ligger han och sover. Den var vår, säger kvinnan och skrattar. (fältanteckningar)

Adressen som efter denna händelse blev förknippad med fem anmälningar på en och samma dag kan ha blivit en av dem som med den intervjuade polisens ord ”poppar upp”, det vill säga snabbt blir utmärkt som särskilt brottsdrabbad. Den blir en tillfällig ”hot spot”, med brottsförebyggarnas vokabulär. Utifrån drabbades perspektiv är det emellertid inte alltid platsen som sådan, och dess eventuellt brottsinbudande kännetecken (brist på insyn, frånvaro av förbipasserande, inga kameror eller dylikt), som anförs som förklaring. Ovanstående händelse framställs snarare som ett exempel på hur godtyckligt tjuven kan agera.

När det gäller stöld av snarare än ur bilar kan även målet att ta sig någonstans med bilen ha betydelse. En polis som utreder ungdomars brott menar att många bilbrott sker i närheten av ungdomarnas bostad: ”det är oftast rätt så nära, alltså där dom bor”. ”Dom går väl ut och sen så går man bort femhundra meter så snor man en bil där.” Här förknippas visserligen gärningsmannens plats (eller hemadress) med en brottsrisk men platsens övriga kännetecken antas spela en underordnad roll.

En stor del av det brottsförebyggande arbetet mot bilbrott i Landskrona riktar sig likväl mot platser och platsers kännetecken. En av medarbetarna som visar upp dataprogrammet ”brott på karta” talar om platser som ”dumma”, det vill säga brottsinbudande. ”Här har vi ett bostadsområde som har en dum parkering, där har det också varit mycket (brott).” En polis beskriver Kasernplan på liknande sätt: den är ”dumt placerad”, säger han. I ”brott på karta” utmärkte sig Kasernplan före kamerorna genom många utprickade brott medan övriga Landskrona har fått prickar lite varstans. ”Det är mycket såhär småprickigt”, säger en intervjuad, ”en prick här, en prick där men det blir väldigt mycket (sammantaget).”

Det faktum att en nedgång av bilbrott på Kasernplan efter installerandet av kameror lämnar ett påfallande litet bidrag till brottsmängden i Landskrona i sin helhet utesluter följaktligen inte att kamerorna upplevs som en *platsbunden* framgång. Så länge ingen ny ”dum” plats dyker upp kommer kamerorna att betraktas som lyckade.

Ytterligare en sorts spridning skulle kunna begrundas: spridning till andra, till synes likvärdiga brott. Har nedgången i bilbrott ersatts av en (delvis motsvarande) uppgång i andra brott?⁴ En åklagare funderar över stölder av platta dataskärmar:

⁴ Ett skifte från en brottstyp till en annan kan visserligen speglas direkt i polisens statistik men måste inte göra det till fullo. Det är tänkbart att en gärningsman som slutar begå bilbrott därmed upphör att ”producera” polisanmälningar i relativt stor mängd, såsom de gärningsmän som har för vana att göra inbrott i flera bilar på

...och där undrar jag om man inte ska ta en funderare över, i alla fall här i Landskrona så, det som har ökat är företagsinbrott, det har varit oerhört många inbrott på företag och skolor där man har snott platta skärmar och förvisso så är det väl vår uppfattning att det är inte riktigt samma klientel som begår inbrott på en, ja ett kontor eller på en skola som pangar en ruta och stjäler ur en bil därför att det kräver lite mer men man kan däremot ställa sig frågan eftersom det är så himla många platta skärmar som har gått åt nu om möjligen hälerimarknaden är sån att den tar hellre platta skärmar för att det är mer lättsålt än en bilstereoapparat.

Robert K. Mertons (1949/1968, s. 195 ff.) klassiska så kallade spännings- eller frustrationsteori karakteriserar brottslighet som innovativ. Merton menade att människor som blir gärningsmän i princip vill uppnå samma mål som andra (till exempel status och rikedom) men saknar institutionella medel för att nå dit (till exempel utbildning, yrken och karriärvägar). De griper efter okonventionella medel, de blir innovativa. I fallet kameraövervakning är det inte svårt att föreställa sig en sådan innovation i två steg: först stöld ur bilar på Kasernplan, sedan stöld av platta skärmar när Kasernplan blir övervakat. Den som berövas ett visst medel kan gripa efter ett nytt.

Åklagaren pekar emellertid inte enbart ut en tänkbar skiftning i brottstyper utan också en tänkbar förklaring till nedgången av bilbrott: en förändring av hälerimarknaden. Nedgången skulle åtminstone delvis kunna bero på att ”medlet” bilbrott tappar i värde.

Frågan kan inte besvaras utifrån undersökningens material men förtjänar att ställas: i vilken mån har det blivit mindre lönande att göra inbrott i bil?

Kamerorna i ett paket av åtgärder

Som redan framgått är kameror inte kommunens enda instrument mot bilbrott. Legitimeringen av övervakning bygger på att andra metoder redan ska ha prövats (eller befunnits lokalt olämpliga): bättre belysning, röjning av skyddande buskage, varningsskyltar och informationskampanjer. Upplägget är långt ifrån ovanligt. Som Brottsförebyggande rådet (2003, s. 51) konstaterar kombineras kameraövervakning ofta med andra förändringar av stadsmiljön, ungefär som i fallet Kasernplan.

en gång. Om samma person sedan övergår till inbrott i kontor är det tänkbart att han producerar färre anmälningar än tidigare, till exempel mot bakgrund av att det krävs färre sådana brott för att tjäna ihop vad han tjänade genom bilbrott. Resonemanget bygger på en otvetydig överföring av handlingar till brottskategorier. Ur konstruktivistisk synvinkel blir resonemanget annorlunda, även om problematiken återkommer. Då kunde man säga att ett brott över huvud taget inte blir ett brott förrän det kommit att definieras så, inte minst av myndigheter. I själva definitionsprocessen kan en viss handling bli definierad som ett antal olika brott medan andra handlingar enbart definieras som ett enda brott (eller inget alls). För vidare analyser av hur mängden brott varierar beroende på sociala definitionsprocesser, se Christie 2004.

Anledningen är att ett paket av åtgärder anses mer verkningsfullt än enskilda åtgärder. I gengäld blir konsekvenserna svårare att uttolka. Ju fler metoder man inkluderar desto fler förklaringar infinner sig när resultatet sedan studeras. Vilken åtgärd var oumbärlig, vilken var obetydlig?

Utmärkande i undersökningens intervjuer är emellertid att denna fråga aldrig får ett entydigt svar. Åtgärdspaketet i Landskrona betraktas inte som ett problem utan som en tillgång. Ingen åtgärd anses verkningslös, alla anses bidragande. Kameran betraktas som ett av flera ”verktyg”.

Det innebär också att anspråken dämpas för vart och ett av verktygen, inte sällan på ett uttryckligt sätt. Kameror är ”inte den slutliga lösningen”, säger en socialarbetare, det bör man ”akta sig att tro”. De är ”ingen helhetslösning”, säger en av de poliser som i övrigt är mycket nöjd med kamerorna, de är ”en av dom åtgärder som kan kanske påverka i rätt riktning”. Idealet är ”olika verktyg tillsammans”. Denne polis är skeptisk till uttalanden i media om att en viss åtgärd genast skulle ha gett resultat. ”Jag tror inte det är så enkelt för det är många faktorer som spelar in”.

Dämpade anspråk uttrycks också i ordval som ”testa” och ”prova”. Kamerorna representerar ett försök, ingen definitiv eller allenarådande lösning. Ingen av de intervjuade talar enbart om kamerorna utan förbinder dem med den senaste tidens allmänna kamp mot bilbrott.

Kampen mot bilbrott placeras i sin tur i ett vidare sammanhang: kampen mot ungdomars brottslighet. En månad före installerandet av kamerorna startade åklagare och polis i Landskrona ett projekt mot just ungdomars brottslighet, närmare bestämt ungdomar i åldern tolv till arton. Projektet är formellt sett helt skilt från kameraövervakningen av Kasernplan. Bakgrunden var Landskronas höga andel brott bland ungdomar i Nordvästra Skåne, vilket fungerade som argument för en extra satsning. En åklagare berättar att man vid projektets början använde polisens uppgifter för att ringa in 63 ungdomar, varav 12 ansågs ”särskilt belastade”. Dessa tolv har man sedan försökt åtala och placera på ungdomshem, berättar åklagaren. ”Så flera av dom är då LVU-omhändertagna och därmed borta från så att säga kommunen.”

Mot projektets slut visar det sig att anmälningarna mot de utplockade 63 ungdomarna minskat drastiskt. Åklagarens logik blir svår att värja sig mot: ett bilbrott brukar vara ett ”typiskt ungdomsbrott” och under projektets tid har ju bilbrotten minskat:

...och då är det inte alltför djärvt att utgå ifrån att så att säga satsningen mot ungdomarna har resulterat i, eller haft en del av resultaten i, att dom här brotten har minskat.

Åklagaren är visserligen övertygad om att kamerorna haft betydelse, ”som enskild faktor”, men menar att också processerna mot och placeringarna av vissa brottsaktiva ungdomar bidragit till minskningen av bilbrott.

Här framträder alltså ytterligare en möjlig förklaring. Om ett visst antal brottsaktiva ungdomar före kamerornas installerande inte var föremål för något särskilt intresse från kontrollagentens sida men blir det när kamerorna installeras, och senare rentav är ”borta från... kommunen”, då blir det svårt att utesluta att detta nya intresse kan ha haft konsekvenser för mängden brott. En intervjuad socialarbetare talar om ”stark nedgång i kriminaliteten” efter att omkring sju eller åtta ungdomar placerades på ungdomsvårdshem utanför kommunen, även om hon också påpekar att det finns ”en stor grupp runt omkring” och att det kontinuerligt sker ”nyrekrytering”. En intervjuad polis talar om ett hundratal ungdomar i åldern 13 till 18 som brottsaktiva i Landskrona, ”vissa som är mer (kriminella) och vissa mindre.”

Återigen blir det tydligt att förklaringarna flätas in i varandra. Åklagaren menar att även om satsningen mot ungdomars brottslighet bidragit till nedgången i bilbrott har påfallande få bilbrott blivit utredda i denna satsning, vilket bland annat skulle kunna bero på övervakningen av Kasernplan. Samtidigt som kampen mot brottsaktiva ungdomar kan ha haft betydelse för mängden bilbrott ser alltså åklagaren spår från kameraövervakningen i sitt arbete:

Under den här projekttiden i Landskrona så är det förvånansvärt få bilrelaterade brott och om det då kanske sammanfaller med tidpunkten för kamerorna...

Utmärkande för bilbrott är att de sällan handläggs av åklagare. Oftast saknas en misstänkt för brottet, vilket betyder att enbart polisen hanterar – och lägger ned – ärendet. Man anser sig framför allt sakna ledtrådar. Händelseförloppet kan överraska den drabbade. En kvinna som upptäckte att hennes bil varit utsatt för stöldförsök berättar att polisen lade ned ”min utredning” från första början, per telefon: ””du ska veta att jag lägger ned det”, sade polisen” (fältanteckningar).

När den ovan citerade åklagaren talar om ”förvånansvärt få bilrelaterade brott” syftar hon alltså på bilbrott *inom* kategorin ”ungdomars brott”, inte på bilbrott i sig, eftersom de

över huvud taget sällan når åklagarens bord. Senare i intervjun antyder hon att ungdomar som blivit föremål för polisens och åklagarnas projekt i hemlighet kan ha begått bilbrott men fällts för andra, mer lättutredda gärningar. Efter att de fällts och eventuellt placerats minskar sannolikheten för att de ska begå nya sådana brott.

Vid det här laget har jag diskuterat en rad förklaringar som ställs bredvid eller kan kombineras med den nya kameraövervakningen. Just kombinationer är det mest populära sättet att hantera dem. Under insamlandet av material har jag slagits av hur sällan de intervjuade ställer förklaringar mot varandra. I likhet med den intervjuade åklagaren talar man hellre om att "sakerna går hand i hand", att utvecklingen beror på "en kombination av flera omständigheter". Även mötena i det lokala brottsförebyggande rådet präglas av en sådan strävan; metoder och synsätt sammanjämkas. Hur kommer det sig att en viss aktör inte tar strid för en viss metod eller angriper en annan?

Landskrona är ett förhållandevis litet samhälle. Den som ger sig i kast med att studera en fråga som bilbrott och kameraövervakning upptäcker snart att samma personer återkommer i samtal och möten; man träffas och känner till varandra, skämtar och umgås i jobbet. Förväntningarna om konsensus är med andra ord påtagliga. Att "klampa in på andras revir" kan vara känsligt, som en av de intervjuade säger.

Därtill kommer att somliga skiljelinjer, mellan exempelvis polisiärt och socialt arbete, främst kanske hör hemma i utomståendes förväntningar. Som jag snart ska visa finns visserligen sådana skiljelinjer i kontrollagenters arbetsätt men också överlappningar.

Trender i Skåne och Sverige

För att avsluta frågan om hur mängden bilbrott kan förklaras vill jag vidga blicken ytterligare. Hur ser trenderna ut i övriga Skåne och Sverige, före och efter den undersökta perioden i Landskrona?

I Brottsförebyggande rådets statistik framgår att 2002 års höjdpunkt i anmälda stölder från motorfordon i Landskrona återfinns i Skåne som helhet och – i mindre grad – i hela landet. Under perioden 1975-2004 har de anmälda stölderna från motorfordon i Skåne aldrig varit fler än 2002. Kurvan klättrar uppåt i två stora pucklar, den ena med höjdpunkt i slutet av 1980-talet och början 1990-talet, den andra med höjdpunkt i slutet av 1990-talet och början av 2000-talet. Förhållandevis låga värden har uppmätts 1993 och 1994 samt åren kring 1980.

Kurvan för hela landet följer samma mönster, även om ökningen kring 2002 som sagt är mindre dramatisk. (Se diagram 4 och 5 i rapportens bilaga.)

Om antalet brott slås ut per hundra tusen invånare blir trenderna ungefär desamma (se diagram 6 och 7 i bilagan), med den skillnaden att amplituden dämpas något. Skånes höjdpunkt 2002 framstår nu som relativ befolkningsutvecklingen. Även om länets stölder från motorfordon i absoluta tal aldrig tidigare varit så många var de i relation till länets invånarantal ungefär lika många i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet. I hela landet var stölderna faktiskt något vanligare då än nu. (Se diagram 6.)

Min poäng med att inkludera denna vidare bild av mängden bilbrott är inte att identifiera förklaringar för trender i hela Skåne eller Sverige. Poängen är istället att visa hur vissa lokala tolkningar av brottsmängden i Landskrona och på Kasernplan framstår i ett makroperspektiv.

Ökningen av bilbrott 2002 kan kanske ha upplevts som lokal men ingick i själva verket i en större trend. Inte heller minskningen av bilbrott från 2003 är enbart lokal (dvs. den minskning som förstärktes när kamerorna sattes upp). Och i relation till befolkningsantalet var bilbrotten ungefär lika många idag som i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet.

Det betyder inte att kameror är betydelselösa men deras betydelse framkommer avgjort bäst i mikro- snarare än makroperspektiv. Det är först när statistiken begränsas till kamerornas plats som betydelsen framgår och kan analyseras vidare. I ett vidare sammanhang drunknar ”kameraförklaringen” i de större trendernas rörelser.

Mot bakgrund av att inga kameror installerades i Landskrona i början av 1990-talet och bilbrotten sedermera ändå minskade infinner sig en ny forskningsfråga, som tyvärr faller utanför denna studie. Hur agerade kommunen på den tiden?

Kameror i polisiärt och socialt arbete

Växlande diagnostiska ramar

För att introducera frågan vilken roll de nya kamerorna spelar i kontrollagenters arbete skulle man kunna ta hjälp av Donileen R. Losekes bok ”Thinking about Social Problems” (2003, s. 98 ff.). Loseke menar att människors sätt att definiera ett socialt problem (i det här fallet bilbrott eller ungdomsbrott) i princip alltid är utsatt för konkurrens. En definition hävdas inte i ett vakuum utan i konkurrens med andra definitioner.

Loseke skriver att sådan konkurrens kan ta formen av diagnostiska ramar, det vill säga förslag på vad som bör göras. Även om diagnoser inte måste lanseras i bokstavig bemärkelse lanseras de i överförd bemärkelse: man gör olika tillståndsbedömningar som underförstår och favoriserar olika lösningar.

Här kan två sådana diagnostiska ramar formuleras:

- (1) ”bilbrott och ungdomsbrott beror på frånvaro av tillrättavisning”
- (2) ”bilbrott och ungdomsbrott beror på frånvaro av relationer”.

I det förra fallet framstår bevakning och straff som en lösning, i det senare framstår snarare empati och sociala relationer som en lösning (låt vara att båda mycket väl kan betraktas som varianter av kontroll, i sociologisk bemärkelse.)

Medan kameror lätt låter sig infogas i den första ramen rimmar de illa med den senare. För att låna titeln på en rapport om kluvna klientbilder, författad av Ingrid Sahlin (1994), skulle man kunna säga att den ena diagnostiska ramen korresponderar med bilden av gärningsmannen som en skurk (vars beteende bör bestraffas) medan den andra snarare korresponderar med bilden av en stackare (vars beteende bör förstås).

På vilket sätt återfinns dessa diagnostiska ramar i kampen mot bilbrott i Landskrona? Vid första anblicken utgår det polisiära arbetet från bilden av skurkar medan det sociala arbetet snarare utgår från bilden av stackare.

I projektet mot ungdomars brott har åklagare och polis ”haft en nolltolerans”, säger en åklagare, ”det vill säga vi lagför allt vi kommer över”. Om det går att styrka brott så anses det bra att göra det. Även om domen ofta blir vård av något slag, påpekar den

intervjuade, blir kontakter med polis, åklagare och rättväsande sedelärande för ungdomar.

”Där är en pedagogik tycker jag”:

...att man kommer till en domstol och man har en advokat vid sin sida och eh- man kan inte sitta med kepsen bakochfram och man kan inte tugga tuggummi som i skolan och man måste vara tyst och lyssna på vad domaren säger och svara när han frågar och så vidare, alltså att där är kanske, ja vad- man får vara med om nånting som kanske har en viss pedagogik i- i sammanhanget.

Här anses kameror kunna användas för att samla in bevismaterial som säkrar eller förbättrar processen. Även om just Kasernplans kameror ännu knappt använts på detta sätt (jag återkommer strax till det) anförs andra exempel. Bilder från en bensinstation har använts för att fälla rånare, bilder från bankomater för att fälla den som tagit och använt andras bankkort. ”Det har fått en del människor att erkänna som inte har erkänt innan dom sett bilden”, säger åklagaren. Kameror betraktas därför som ett ”oerhört viktigt redskap”.

Kameran som polisiärt redskap är intressant nog inte enbart en fråga om teknisk bevisning utan också en fråga om berättelsebaserad bevisning. En kamera betraktas som ett slags oberoende och opåverkligt vittne som kan locka fram eller förbättra mänskliga vittnesmål. Om någon inte vågar berätta kan bilder och annan teknisk bevisning ha en ”vändig betydelse”, säger den intervjuade åklagaren. ”Det lyfter ansvaret från kanske ett vittne som känner sig rädd eller obehaglig till mods”. Vittnet vet att ”det är inte bara mina uppgifter (som fäller gärningsmannen)” och vågar därför yttra sig.

Att frånvaro av kamerabilder omvänt anses kunna försämra mänskliga vittnesmål antas ha konsekvenser redan då brottet begås. En polis menar rentav att stöld från bilar knappast hejdas av vittnen på samma sätt som av kameror.

Det (brottet) kan ske mitt på ljusa dag att dom kommer körande, på en EU-moped kanske, stannar, tittar in i bilen, tar sönder rutan, tar vad dom vill ha och kör vidare va, trots att där är människor i närheten, dom- det är liksom eh det skrämmer inte dom så mycket, vissa av dom i alla fall.

Inom denna diagnostiska ram framstår kameror som ett hjälpmedel: tjuvar kan fångas in och tillrättavisas, bevis och vittnesmål säkras. Följdriktligt blir då att värdera kameror utifrån hur väl de fungerar som ett sådant hjälpmedel, en värdering som inte alltid är positiv. Just kamerorna på Kasernplan anses ibland ha ”dålig bildkvalitet”, ”för dålig skärpa”, för att låna några ord från polisintervjuer. Även om man är nöjd med kamerornas avskräckande effekt förväntar man sig mer: spaningsuppslag och bevismaterial. Poliser jämför ibland med ett vidgat DNA-register (som de också förespråkar): kameror är ”ett

av dom verktyg som vi vill ha". Kamerorna förväntas inte bara förebygga polisiärt arbete utan även komma till användning i det.

Vilken roll spelar då kameror i socialt arbete?

Vid första anblicken tycks socialarbetare inte alls betrakta kameror som "verktyg" eller "redskap". Socialarbetare knutna till Ungdomshuset Nova, som är beläget precis vid Kasernplan och ibland pekats ut som en plats där somliga ungdomsbrottslingar vistas, talar hellre om att skapa relationer till ungdomar. "Vi är inte poliser", säger en intervjuad, "vi är inte vakter, ... vi är inte lärare". I fritidsverksamhet är socialt arbete formellt sett ganska maktlöst, säger den intervjuade, men just därför desto mer sofistikerat:

Så att det känns ju lite viktigt att vi använder den maktlösheten till att bygga det vi säger, målet med vår verksamhet då, att bygga bärande relationer med ungdomarna för det är den relationen som vi sen kan använda när det blir öh när det händer nånting, om det blir bråk på stan eller om det blir nånting annat.

När uttrycket "bygga bärande relationer" konkretiseras framstår det som en variant av kriminologen Travis Hirschi (1969) tes om sociala band. De unga ska anknytas till vuxenvärlden och dess värderingar. De ska delta i konventionella aktiviteter, åta sig konventionella uppgifter och bli övertygade av konventionella värderingar. I likhet med Hirschi, som menade att bristande sociala band orsakar kriminalitet, menar man att bristen på relationer ger upphov till brott, till exempel bilbrott. Den ovan citerade socialarbetaren förklarar:

Alltså i min värld så tror ju jag att om- om vi gör ett bra jobb på kvällar och helger och i mötena med- med ungdomarna och i verksamhet och så vidare, så tror jag på sikt att det har en större positiv inverkan på brottsutvecklingen än vad vilka antal poliser och vakter och kameror som man över huvudtaget kan uppbbringa eh såvida att man inte har en polis i varje gathörn hela natten fast då är det klart att då [[skratt]] jag är inte riktigt säker på att det är dit vi vill alltså

Här ställs de två diagnostiska ramarna mot varandra: poliser, kameror och tillrättavinsning kontra socialarbetare, relationer och empati. Uttrycket "i min värld" och den avslutande extrapoleringen av motsatt synsätt ("en polis i varje gathörn") indikerar den konkurrens i definitionen av ett socialt problem som Loseke talar om. När den intervjuade utvecklar sitt resonemang motiverar han sin skepsis mot kamerorna med faran för ett kontrollsamhälle. Risken är att användningen av kameror medför att "vi glider in" i ett samhälle där den enskildes frihet blir starkt beskuren, eller åtminstone upplevs som det.

Nu framstår kameror långt ifrån som ett redskap; de blir istället ointressanta för den egna professionen eller tecken på vanmakt. ”Jag tror aldrig man kan bevaka bort kriminalitet”, som en intervjuad socialarbetare säger. Kameror tolkas som en ”maktdemonstration”. ”Jag tycker ju att alltså nånstans så har vi misslyckats när man börjar rigga kameror”, det vill säga misslyckats med att ”fostra en generation”.

Följaktligen värderas inte kamerans mer specifika funktioner. När man talar om socialt arbete i undersökningens material uppehåller man sig sällan vid hur kamerorna på Kasernplan fungerar rent tekniskt, såsom hur bildkvaliteten är, eller förekomsten av alternativa förebyggande åtgärder på själva parkeringsplatsen. När det gäller socialt arbete i fritidsverksamhet framstår kameror som både trubbiga och kyliga instrument.

Jag ska här dröja kvar vid Ungdomshuset Nova för att ytterligare illustrera detta. I fältanteckningar från besök och intervjuer med personal och ungdomar framkommer glimtar av hur ”bärande relationer” kan te sig i praktiken.

Ett exempel är personalens försök att lära känna ungdomar. En fritidsassistent berättar att man bör hälsa på alla besökare (kramas, ta i hand etc.) och kunna namnen på alla. Mot bakgrund av att en vanlig kväll på Nova kan locka omkring 80-90 ungdomar är uppgiften långt ifrån en bagatell. Under kvällarna droppar det hela tiden in nya ungdomar, vissa räknas som ”stammisar”, andra dyker bara upp då och då.

Flera exempel finns också på hur personalen på fritidsgården, med Travis Hirschis vokabulär, demonstrativt strävar efter deltagande och åtagande från ungdomars sida. Det är viktigt att ”hålla dem sysselsatta”, säger en fritidsassistent, och radar upp en mängd aktiviteter: pingisturneringar, filmkvällar, tävlingar, tv- och dataspel, komponerande av musik och bildandet av dansgrupper, matlagning och bakning. Man är stolt över kaféverksamheten där ungdomar lär sig att ge service, ta betalt och handskas med kaféets kassa.

Allt detta knyts naturligtvis inte till brottslighet men ibland görs en sådan koppling. En intervjuad betraktar ungdomars sysslolöshet som en källa till tristess och tristess som en källa till vandalism och småbrott. Man börjar med att sparka på en lyktstolpe eller soptunna, luftar en cykel, ”och sen så är det liksom på gång va”. Om däremot fritidsgården lyckas få ungdomar att till exempel spela fotboll så minskar risken för detta att inträffa, menar den intervjuade. ”Jag är helt övertygad om att när dom har spelat

fotboll i två timmar där nere så är dom rätt så nöjda med- med tillvaron alltså”, ”det är få av dom tror jag som går därifrån direkt ut och hittar på en massa skit”.

När jag frågar ungdomar om vad de brukar göra på Nova blir svaren mer diffusa. Visserligen nämns de olika aktiviteterna men lika ofta ”prata med kompisar”, ”sitta och snacka med folk”, ”vara med mina vänner”, ”sofa”, ”ta det lugnt”, ”gå runt och snacka” eller ”inget särskilt, träffa kompisar” och liknande. Medan personal gärna framhåller de namngivna och smått reglerade aktiviteterna framhåller ungdomar hellre de informella och namnlösa.

När jag frågar vad man skulle göra om Nova inte fanns eller var stängt associerar man långt ifrån alltid till brottslighet. Sport, kompisar, hänga på stan, åka till Helsingborg är svar som återkommer. Vissa exempel i fältanteckningarna handlar emellertid om brott:

Det skulle varit mycket brott om den (fritidsgården) hade stängts, katastrof, jag skulle också varit med och göra inbrott, säger en 16-årig pojke. Man har roligt när man springer runt i ett hus som man tagit sig in i.

Ute och hänger på stan, säger en 15-årig pojke, ute och slåss. Vi ringer och bestämmer träff och slåss, berättar han, ”vi bestämmer på nätet”. [angående gängbråk]

Gud vet vad jag hade gjort! Hemska saker, säger en 14-årig kille.

Katastrof! Hade varit ute på stan och ”gjort problem”, säger en 16-årig pojke.
--Och din mor hade vetat det! säger en annan kille som sitter bredvid, halvt på skämt.

Associationer som dessa gör ungdomarna inte till kameror, det vill säga man talar inte om kameror som om de skulle ha hindrat *egna* kriminella aktiviteter. Fritidsgården, däremot, omtalas så, ibland rentav som ett substitut för brott. (”Hemska saker” hade gjorts om Nova inte funnits.) De ovan citerade framställningarna måste inte tolkas som otvetydiga belägg för fritidsgårdens brottsförebyggande betydelse men de manifesterar i alla fall starka band till fritidsgården från dessa ungdomars sida. Ingenstans i undersökningens material formuleras motsvarande band mellan kameror och ungdomar.

Jag återvänder nu till kontrollagenters perspektiv. Kamerornas roll i socialt och polisiärt arbete ter sig nämligen mer komplex vid en mer detaljerad granskning. I materialet framkommer att de båda diagnostiska ramarna (”bilbrott beror på frånvaro av tillrättavisning” respektive ”bilbrott beror på frånvaro av relationer”) kan varieras och växla position beträffande aktörer och de aktuella kamerorna. Även i socialt arbete kan kameror betraktas som ett hjälpmedel och även i polisärt arbete kan relationer snarare än straff framhållas.

För det första kan polis och åklagares argument om kamerorna som ett sätt att samla in bevis eller information även användas av socialarbetare, i synnerhet när det gäller arbetet med att placera brottsaktiva ungdomar på behandlingshem. Åklagare och polis i det ovan nämnda projektet mot ungdomars brottslighet samarbetar med kommunens socialtjänst. ”Det finns ingen motsättning i det, absolut inte, tvärtom”, säger en socialarbetare när jag ber henne jämföra kameror och socialt arbete:

Alltså för- för- för oss är det ju väsentligt att ju fler brott som blir- alltså ju tidigare dom här ungarna blir upptäckta ju bättre är det. Och ju mer konkret vi kan konfrontera dom med, att dom är fel ute, ju bättre är det.

Socialarbetaren är också nöjd med att kamerorna ”avhåller folk från att stjäla”, vilket hjälper hennes arbete, även om hon också påpekar att hon inte riktigt vet exakt ”vad kamerorna gör för nytta”. Att kamerabilder kan hjälpa socialtjänsten är också de intervjuade poliserna införstådda med. ”Ju fler brott vi har på dom (dvs. kan styrka) desto bättre är det och även för socialförvaltningen”.

För det andra kan socialarbetares argument om relationer även användas av poliser, om än på ett särskilt sätt. Poliser förefaller eftersträva detaljerad kunskap om de hundratalet ungdomar som misstänks för brott, eller umgås med misstänkta. En intervjuad berättar att ungdomar som skrivits ut från behandlingshem inte alltid är ”anti-polis” utan tvärtom, ”dom kommer gärna och pratar”.

David: Dom kan komma upp spontant till dig sen då?

Intervjuad: Ja, jo, jo det kan dom göra förstår du, ja för dom söker ändå nån viss kontakt alltså. För nu pratade jag med en kille igår som är tjugotvå så sade han ’oh det var länge sen jag var uppe och pratade med dig’, ’ja ja’ sade (jag), ’ja får jag lov och komma en dag?’ ’javisst’. För man vet ju att dom är jättekriminella men när dom då pratar med mig i telefon så ska det ju verka så bra [[småskrattande]] att dom inte är kriminella och så ju, men vi vet ju mer än vad dom tror ju.

Vidare kan även de kontrollagenter som är entusiastiska beträffande kameror antyda att övervakning inte löser ”hela problemet”. ”Kamerorna är inte nån ersättning för polisen”, säger en intervjuad polis och målar upp situationen i Storbritannien, där kameror är mycket vanliga, som ett avskräckande exempel. ”Problemet” gäller nyrekrytering till de kriminella kretsarna, Landskronas arbetslöshet, missbruk, alkoholism, marginaliserade invandrare och andra sociala problem.

Entusiasterna kan också försiktigt antyda att kamerorna som sådana är beklagliga trots att de gör nytta; de sägs vara ”ett pris” samhället får betala på grund av brottsligheten.

Omvänt framstår kameraskptikerna egentligen inte som motståndare till kameror utan just skeptiker. När jag frågar en socialarbetare, som tidigare uttryckt skepsis mot övervakning, om han skulle ta ned kamerorna ifall han fick bestämma blir svaret: ”näe, näe, det skulle jag nog inte”. En före detta projektmedarbetare som aningen motvilligt kom att medverka till etablerandet av kamerorna men som helst ville ”arbeta underifrån” för att hejda nyrekrytering av kriminella ungdomar vill ”egentligen inte” ta ned kamerorna. ”Det är ju bra med trygghet”, säger hon, ”men det står inte först på prioriteringslistan.”

Jag har redan berört den förväntan om konsensus som tycks råda bland kommunens aktörer. De båda diagnostiska ramarna ”bilbrott och ungdomsbrott beror på frånvaro av tillrättavisning” respektive ”bilbrott och ungdomsbrott beror på frånvaro av relationer” bör med andra ord inte förstås som konkurrerande i praktiken. Konkurrensen är snarare teoretisk, underförstådd och sporadiskt uttalad. Därtill växlar ramarna position och nyans.

Mycket av det brottsförebyggande arbetet i Landskrona förefaller utgå från en tredje diagnostisk ram: ”bilbrott och ungdomsbrott beror på brottsinbjudande platser”. Med kriminologisk terminologi skulle man kunna säga att arbetet syftar till att förändra rummets tillfällighetsstruktur. I likhet med Chicagoskolans så kallade ekologiska brottsstudier vill man identifiera brottsbenägna miljöer, vars förmodade brist på kontroll ska åtgärdas. (Jfr. Lindgren 1998, s. 31; Listerborn 2002, s. 116 ff.) Det är *platsens* egenskaper (dess frestelser för gärningsmän, dess otrygghet för offer) som ska förändras snarare än potentiella gärningsmän.

Det jag här har försökt visa är hur och i vilken mån *en* sådan platsorienterad åtgärd – kameror – integreras i andra definitioner av problemet.

Identifiering?

Officiellt är målet med Kasernplans kameror inte identifiering utan avskräckning och övervakning. Med kameraförsäljarens ord är syftet ”igenkänning och översikt”. Om syftet hade varit identifiering skulle det i princip krävas en kamera per två bilar (med dagens teknik), placerade på ungefär tio meters avstånd, vilket skulle bli en avsevärt större satsning (och dyrare) än de nio kameror som sattes upp. Även bättre belysning hade hjälpt men det anses vara ett mindre problem just på Kasernplan eftersom det främst är en dagparkering med bilbrott under dagtid. Därtill täcker inte kamerorna hela platsen; det finns utkanter och vinklar som filmandet inte når.

Kamerorna på Kasernplan är ett exempel på de starka förväntningar som idag riktas mot tekniska och platsbundna lösningar på kriminalitet. Bilister och andra Landskronabor skiljer i dessa förväntningar inte mellan avskräckning och identifiering; det förra anses förutsätta det senare. Fackmän talar hellre om att "känna igen" gärningsmän. (Foto: författaren.)

Att en person kan "kännas igen" med hjälp av kamerorna, innebär det att en filmad gärningsman åker fast?

För en utomstående kan det vara svårt att förstå skillnaden mellan "igenkänning" och "identifiering". Begreppen är i det närmaste synonyma. För kameraexperter står dock det första för en svagare variant av det senare. Identifiering innebär att en filmad person *blir* känd på grund av filmen, igenkänning att en redan känd person "känns igen" på filmen. Försäljaren säger att en person som filmats av kamerorna kan kännas igen på särskilda kännetecken, såsom rörelsemönster eller kläder. Bilderna kan därmed fungera som "ett komplement till annan form av bevisning".

"Känd" betyder här detsamma som "känd för polisen". Poliser kan till exempel tala om "en känd familj", det vill säga en familj med brottsaktiva eller brottsmisstänkta medlemmar, eller konstatera att kolleger har "god personkännedom", det vill säga lätt kommer ihåg och känner igen kriminella i Landskrona. "Känd" kan emellertid också betyda "känd för just det här brottet som är under utredning"; det kan stå för en mer specifik kännedom eller misstanke.

Vilka förväntningar riktas mot kamerorna när det gäller identifiering?

Bilparkerare på Kasernplan är många gånger övertygade om att kamerorna verkligen syftar till identifiering snarare än enbart avskräckning, åtminstone underförstår de det. Kameror är bra eftersom "man kan se vem som gjort fel", man "får in bevis", "det blir lättare att få fatt i dom (tjuvarna)". Ett butiksbiträde som arbetar nära Kasernplan säger att kommunen gärna får sätta upp kameror överallt i stan, "om dom tar folk så." Gemensamt är att avskräckning inte skiljs från identifiering utan snarare anses förutsätta det. Ungdomar förefaller utgå från detsamma. Kamerorna gör det lättare att "fånga dem",

säger man till exempel, man ”fastnar på kameran”, kameran ”ser”, ”dom ser en”, man kan få ”bevis” och ta reda på ”vem som gjort det” eller ”fånga honom så han aldrig gör om det”.

Polis, åklagare och socialarbetare kan använda liknande formuleringar; kamerorna anses ”registrera” gärningsmän och gärningsmännen själva anses veta detta: ””där blir jag filmad och identifierad””. Som Agneta Mallén (2005, s. 130) påpekar antas kamerors avskräckande konsekvens bestå i att presumtiva förövare själva vet att de är övervakade och därför löper hög risk att åka fast; kameror förmodas ge upphov till självkontroll. Även de som är insatta i kamerornas teknik och därför nyanserar eller helt gör avkall på anspråket att identifiera kan liksom i förbifarten ändå låta förstå motsatsen. Man föreställer sig lätt att kamerorna utan vidare identifierar dem som filmas.

En polis som arbetar med teknisk bevisning är kritisk mot Kasernplans kameror men inte mot kameror i allmänhet. De brukar fungera, menar han, men just här fungerar de dåligt. En medarbetare i det lokala brottsförebyggande rådet konstaterar att det funnits ”kvalitetsproblem” (bland annat med överföringen av bilder). En tekniker säger att avskräckningen fungerar men ”själva tekniken som verktyg är lite halvklumpig”. Ytterligare en polis konstaterar: ”bilderna är ju inte till för familjealbumet direkt.” Återkommande är att anföra andra kameror som fungerar bättre. Kameror i bankkontor anses välfungerande, liksom kameror i butiker, bensinstationer och inomhusparkeringar.

Vid två tillfällen efter att kamerorna installerades har bilar stulits utan att de skyldiga gripits. På bilderna syntes det ”väldigt påtagligt”, berättar den intervjuade teknikern. En man kommer gående tvärs över parkeringsplatsen, stoppar in en skruvmejsel i låset på en Saab, sätter sig i bilen, backar ut och kör iväg. En annan Saab har också blivit stulen på ungefär samma sätt under samma vecka (vissa äldre modeller av Saab anses mycket lätta att stjäla). I ett av fallen visade sig bildkvaliteten vara för dålig för att gärningsmännen skulle kunna spåras och gripas, i det andra fallet hade filmen av misstag raderats för tidigt.

Därtill har två personer krossat en bilruta under en lördagsförmiddag genom att kasta sten. (Personerna föreföll visserligen drogpåverkade men kan ändå ha varit medvetna om kamerorna eftersom de kastade på avstånd, utanför upptagningsområdet, och sedan sprang fram mot bilen för att sno en väska.) De uppmärksammades av förbipasserande och ”fick en mobb efter sig”, som teknikern säger, så stölden misslyckades.

När problemen med identifiering kommer på tal sprider sig en viss förstämning. Om ”det kommer ut” och ”står i tidningarna att det är värdelösa bilder”, säger den intervjuade åklagaren, då tappar det ju faktiskt sitt syfte”. Teknikern framför en liknande synpunkt, om än i skämtsam ton: ”om dom skriver så i tidningen... då blir det fritt fram och plundra på Kasernplan”, säger han och skrattar.

Medierna tilldelas här en intressant dubbelroll. Å ena sidan antas de vara en rapportör som bör spegla saker och ting som de verkligen är, till exempel minskningen av antalet bilbrott. Å andra sidan antas media också vara en aktör, som genom sin rapportering kan hjälpa eller stjälpa kamerornas förebyggande aura, till exempel genom att peka ut identifieringsproblem.

Andra intervjuade nyanserar saken. En polis tvivlar på att de ungdomar som gör inbrott i bil läser tidningen och nås av en mediedebatt, såvida den inte blir mycket omfattande. ”Jag tror ändå när väl tillfället är framme och dom kommer och kör med sin EU-moppe liksom och tittar ’shit där är kameror’, ’ah då kör vi va’”, oavsett vad eventuella tidningar har skrivit. Han tillägger dock att med tiden kan effekten minska, att ”det trappas av” och att brotten ökar igen.

Helst hade man velat ha en annan nyhet, att kamerorna inte bara lyckats förhindra brott utan att någon dessutom har satts dit. En polis säger att effekten av kamerorna då hade framgått desto tydligare, ”det hade ju varit liksom ytterligare en grej”. Polisen vill ha ”både och”, säger han, det vill säga minskning av brotten och identifiering av de förövare som fortfarande vågar sig dit.

En tid efter dessa intervjuer infann sig faktiskt ett sådant lyckat fall: två personer kunde fällas med hjälp av kamerorna. De hade stoppats på annan plats och polisen upptäckte stöldgods som tidigare anmälts som stulet på Kasernplan. Därmed kunde tjuvarna bindas till ett bilinbrott som filmats av kamerorna. Stöldgodset visade sig vara av sådan typ av det lätt kändes igen, varpå polisen tittade på bilderna av inbrottet och kände igen gärningsmännen.

En polis konstaterar att om dessa gärningsmän tidigare hade varit kända av polisen så hade bilderna ensamt räckt för att känna igen dem. Nu krävdes ytterligare en länk, det vill säga stöldgodset, vilket inte upptäcktes med hjälp av en kamera utan en poliskontroll.

Ovanstående exempel illustrerar hur sammansatt en identifieringsprocess kan vara. Även i ett lyckat fall är det inte säkert att kamerornas bilder är tillräckliga. Och om de ska vara tillräckliga förutsätter det att polisen har tidigare kännedom om gärningsmannen.

Kamerorna i sig känner inte igen några personer; någon måste betrakta bilderna och därifrån känna igen de filmade. Den sociala aspekten är oundviklig; varken en ”igenkänning” eller ”identifiering” sker enbart tekniskt.

Mot bakgrund av att polisen inte har för vana att skicka ut kamerabilder för mindre brott (som bilbrott) i hela den nationella organisationen (det har inte ”den digniteten”, som en polis säger) tycks kameran som ”brottslingsidentifierare” dessutom fungera bäst om de filmade är lokalt kända. Den enskilde polisen måste visserligen inte känna igen den filmade; bilderna kan spridas inom det egna distriktet. Men om ingen lokal polis känner igen personerna blir det svårt att utreda brottet.

Ytterligare ett problem rör rutinerna vid anmälan. Den som drabbas av brott och ringer polisen kan i princip hamna hos vilken polis som helst i landet, om den närmaste stationen inte kan svara. Om då anmälaren inte själv berättar att det finns kameror på brottsplatsen är det långt ifrån säkert att den som tar emot anmälan känner till kamerorna, varpå ingen kommer att ladda ner och granska eventuella bilder.

En intervjuad polis önskar sig ett datasystem som per automatik påminner polisen om vilka platser som är försedda med kameror; ”för att vi kan inte informera alla människor (i polisorganisationen)”. En annan möjlighet är att upplysa bilparkerare om att berätta om kamerorna när de anmäler, till exempel med skyltar. Som rutinerna nu är beskaffade kan brott ha dokumenterats av och sedan raderats från dataservern utan polisens kännedom.

Risken att bilbrott inte anmäls över huvud taget anses vara liten mot bakgrund av att försäkringsbolagen kräver en anmälan för att ersätta den drabbade. Det går dock inte att utesluta att kamerorna åtminstone vid enstaka tillfällen kan komma att tolkas så att en anmälan inte behövs. En kvinna berättar att hennes bil tömts på bensin (blivit ”slangad”) fyra gånger på Kasernplan, både före och efter kamerorna, och tillägger att hon ”inte haft nån nytta av kamerorna”. När jag frågar om hon polisanmälde saken svarar hon nekande, till synes förvånad.

Hur kamerorna kommer att användas framöver går inte att förutspå i detalj. I skrivande stund uppges att tekniken ska förbättras. Här räcker det att konstatera att försäljarens ord

om ”ett komplement till annan form av bevisning” har bäring i undersökningens material. En redan känd person kan kännas igen, en okänd person kan gå fri.

Därutöver kan man konstatera att övervakningskameror omges av ett slags ömtålig förväntan om oberoende och tydlig identifiering, en förväntan som i sig räknas som verkningfull för mängden brott. En del av kamerans makt består av tron på identifiering, en del av kamerans svaghet består av tvivel på detsamma.

Intervjupersoners farhågor om att det positiva identifieringsexemplet inte ska räcka, eller att negativa exempel sprider skepsis, gäller just detta. Man vet att kamerorna fungerar bäst om de möts av höga snarare än låga förväntningar och vill därför hålla tvivlet i schack. Längtan efter fler framgångsrika fall från bland annat polisens sida handlar mindre om att lösa dessa enskilda fall och mer om exemplets makt; avskräckningen kan ju på så sätt upprätthållas.

Steget är inte långt till det ofta citerade Thomas teorem: om människor definierar situationer som verkliga, är de verkliga till sina konsekvenser. (Ritzer 2000, s. 53.) Om människor definierar kamerakontrollen som verklig, är den verklig till sina konsekvenser.

Till temat identifiering hör också spekulationer om hur en gärningsman kan undvika att fastna på bild och därmed undvika att kännas igen. Här är uppfinningsrikedomen stor. Ungdomar säger att den som vill begå brott kan täcka ansiktet, ha huva eller munkjacka, alternativt agera i mörker eller på de ställen dit kamerorna inte når. En intervjuad polis föreslår kapuschong och att aldrig titta upp mot kameran. Man kan också klättra upp på stolpen och hänga en sopsäck över kameran, säger han, ”så kan man arbeta i fred va”.

Polisen menar att brottslingar ”lär sig” hur de ska gå tillväga och att man därför oavbrutet måste vara på sin vakt och ligga ett steg före. När det gäller Kasernplans kameror tycks dock få sabotage eller manipulationer ha förverkligats, med undantag för den inledande stölden av tre kameror. Det framträdande i undersökningens material är istället oförverkligade sabotage och manipulationer, det vill säga fantasier och föreställningar. Återigen betraktas brottslingar som innovativa, vilket gör att kampen mot dem också förväntas vara innovativ. Talet om brottslingars kreativitet är riktat mot kontrollagenternas egen kreativitet – ett slags uppmaning att inte slå sig till ro.

En intressant detalj beträffande problemen med identifiering är vem som engagerar sig i dem. Under intervjuer och samtal framstår kameraentusiastiska poliser och åklagare som

mest insatta och följaktligen mest bekymrade (åtminstone i enrum), medan kameraskptiker däremot tycks utgå från att övervakning alltid innebär otvetydig identifiering.

Rollfördelningen kan tyckas ologisk. Borde inte entusiasterna tona ned problemen medan skeptikerna lyfter fram dem?

Här finns emellertid en retorisk logik. Ens entusiasm bli mer trovärdig om man pekar ut föremål för förbättringar och ens skepsis mer slagfärdig om kontrollen antas vara total och osviklig. När en 13-årig flicka på Ungdomshuset Nova förklarar att hon inte vill ha fler kameror i Landskrona säger hon att ”det skulle kännas som om folk tittar på en hela tiden”. En 16-årig pojke utgår från ungefär samma bild av hårdnande kontroll: ”Det är tråkigt (med kameror), dom tar vårt privatliv, spelar in varje ord, varje steg!” (fältanteckningar).

Vi är inte kränkta!

Replik på integritetskritiken

Den tydligaste tendensen i resultatet av enkätundersökningen på Kasernplan rör integritet. (För hela resultatet från enkäten, se bilaga.) På frågan ”anser du att din personliga integritet störs av kamerorna” svarade 97 procent nej och noll procent ja. Omkring tre procent svarade ”det beror på”, ”på sätt och vis” eller liknande, men ingen svarade klart och tydligt jakande.

Mot bakgrund av att frågan uttryckligen inte rörde en kränkning av integriteten utan enbart en eventuell ”störning” blir resultatet än mer iögonenfallande. Det visade sig helt enkelt vara omöjligt att finna någon som uppfattade sin integritet som ens naggad i kanten.

Hur kommer det sig att en tänkbar integritetskritik i denna del av undersökningen (alltså hos de tillfrågade bilparkerarna) tillbakavisas unisont?

En förklaring kan sökas i de tillfrågades sätt att svara. För det första är själva frågan uppenbarligen förväntad. De tillfrågade är förberedda på den; man tvekar sällan, man vet vad man anser, man har troligen hört eller läst om den förut (det sades också uttryckligen). Över huvud taget visade det sig vara sällsynt att man blev ställd av frågan om integritet, att inte veta vad man ska säga. Endast en gång får jag svaret ”jag har inte funderat på det” och då som ett resultat av en följdfråga.

För det andra nöjer man sig inte med att svara nej utan man understryker detta nej. Med formuleringar som ”inte alls”, ”inte ett dugg!”, ”definitivt inte”, ”inte det minsta” och ”tvärtom!” vill man avfärda integritetsargumentet med eftertryck. Kamerorna framställs som odelat positiva eller entydigt välkomna. ”Det är bara bra”, ”det är bara positivt”, ”absolut inte”.

Kameraövervakning i Sverige skall enligt lag åtföljas av skyltar som upplyser om övervakningen, såsom denna skylt på Kasernplan i Landskrona. Skyltarna uppmärksammas emellertid inte alltid. I en enkätundersökning utförd på Kasernplan svarade 62 procent att de hade lagt märke till kamerorna medan resterande 38 procent inte hade gjort det. Bland de som sade sig ha lagt märke till kamerorna visade det sig att åtskilliga syftade på att de hade läst om dem i tidningen. Trots att de ofta vistades på platsen hade de egentligen inte observerat kamerorna på egen hand förrän i samband med enkätundersökningen. (Foto: författaren.)

Båda dessa egenheter indikerar att frågan så att säga hänger i luften redan innan jag har ställt den. Med en term lånad från Michail Bachtin (1981/2000) kunde man säga att integritetsfrågan är dialogisk. De tillfrågade svarar inte bara på en fråga i en enkät utan deras svar utgör en replik i en vidare samhällsdialog bortom enkäten, företrädesvis med dem som hävdar motsatsen, att kameror faktiskt inkräktar på människors personliga integritet. Intresset och engagemanget i respondenternas sätt att svara visar på ett intresse och engagemang i denna vidare dialog. ”Nu ska jag äntligen få säga mitt!”

Då och då indikeras samhällsdialogen också uttryckligen, till exempel i svar som ”folk snackar om det, integritet...” eller ”jag fattar inte det, det verkar som det finns ett motstånd hos folk men jag fattar inte det.”

Att kameror förknippas med en tänkbar integritetskränkning är i sig ingen överraskning. När Justitiekanslern (eller andra) överklagar olika tillstånd för övervakningskameror brukar just medborgares intresse för skyddad integritet lyftas fram. Det överraskande är snarare hur frånvarande Justitiekanslerns argument är bland dem som i detta fall filmas av kameror, eller, om man så vill, hur närvarande det är (fast man invänder mot det).

Ytterligare ett kännetecken i sättet att svara är värt att uppmärksamma: respondenternas markeringar om att filmandet inte gäller dem själva. När jag ber dem utveckla hur det kommer sig att de inte störs av kamerorna återkommer sådana markeringar: ”jag gör inget hemligt”, ”jag har inget att dölja”.

Kamerorna uppfattas som riktade mot någon annan eller några andra, inte mot de tillfrågade själva. ”Jag sysslar inte med såna konstiga saker”, ”jag är inte ute i såna avsikter”, ”jag gör inget”, ”man har inget att skämmas för!”

”Det görs ju för vår skull”, säger en man, ”för att vi ska ha nytta av det.” ”Ja, det görs för vår skull”, fyller en kvinna i. Uttrycket ”har man rent mjöl i påsen...” användes gång på gång. Vid ett par tillfällen fick jag rentav uppfattningen att frågan om integritet kunde uppfattas som ett lätt misstänkliggörande, som om jag hade insinuerat att den jag vände mig till vore en biltjuv.

Slutligen finns en förklaring till det starka stödet för kamerorna i själva platsens karaktär. Flera av de tillfrågade avgränsar sin invändning mot integritetsargumentet genom att understryka kontexten: ”nä inte här i alla fall”, ”inte i detta sammanhang”, ”inte på en parkeringsplats”, ”nä inte om dom filmar min bil”. Visserligen är det gott om respondenter som gör tvärtom och vidgar perspektivet, i stil med ”dom får gärna filma mig varsomhelst... jag bryr mig inte”. Andra är dock noga med att påpeka att just denna plats eller just detta objekt (en samling bilar) är accepterat att filma.

Resultatet går hand i hand med tidigare och mer omfattande enkätstudier, som visat att inställningen till kameraövervakning i Sverige är övervägande positiv, även vad gäller utökad övervakning. (*Kameraövervakning i brottsförebyggande syfte* 2003, s. 19-21.) Parkeringar och garage är exempel på platser där få människor invänder mot kameror medan invändningarna är vanligare beträffande vissa andra platser, såsom omklädningsrum och toaletter.

Den vanligaste tolkningen av människors syn på platsers lämplighet för kameraövervakning gäller just integritet. Ett omklädningsrum uppfattas rimligen som mer privat än ett torg eller en parkeringsplats. (Jfr. analysen av integritetszoner i Sahlin, 2001, s. 189 ff.) Utifrån denna undersökning skulle man emellertid kunna formulera ytterligare en tolkning. Platserns skiftande ”övervakningspopularitet” kan bero på tydlighet i kamerans underförstådda skuldfördelning, såsom den konstrueras socialt på respektive plats.

Som enkätundersökningen visar uppfattas övervakningen av Kasernplan som påfallande tydlig i moraliskt hänseende. När det gäller bilbrott anses rollerna distinkta: någon parkerar en bil, någon annan gör inbrott och stjälar. Om man utgår från polisens och socialarbetarens beskrivningar förefaller rollinnehavarna på flera sätt olika: den ena är

medelålders eller äldre, äger en bil och gör ärenden i stan eller arbetar, den andre är yngre, äger förmodligen ingen bil och inget körkort, och har sannolikt inget fast arbete. Bilistens närvaro på parkeringsplatsen är legitim (enligt bilisterna själva), övriga har egentligen ingenting där att göra (återigen enligt bilisterna).⁵

Andra platsers potentiella brott måste inte kännetecknas av samma normativa tydlighet. En kamera som filmar en krogkö, till exempel, kan komma att dokumentera slagsmål där gränserna för vem som är offer respektive gärningsman är långt ifrån lika givna. Måhända blir då kamerornas popularitet också annorlunda. Den filmade skulle med större fog kunna fråga sig: i vilken egenskap blir jag filmad?

Det faktum att kamerorna på Kasernplan inte ses som integritetskränkande måste med andra ord inte innebära att kameror på andra platser i Landskrona skulle upplevas på samma sätt. Likväl är budskapet klart: de filmade känner sig inte kränkta.

Om man vänder blicken mot ungdomar på Ungdomshuset Nova skulle man kanske kunna förvänta sig ett annat budskap, men inte heller här förefaller just dessa kameror upplevas som kränkande (eller störande). Visserligen har jag mötts av kommentarer som att kameror i allmänhet är ”störigt”, att de inte har någon betydelse och att det räcker med dem som redan finns. Samtidigt finns ungdomar som understryker att kameror behövs för deras del, till exempel i skolor för att minska bråk, alltmedan kamerorna på Kasernplan tycks upplevas som oväsentliga.

En anledning till frånvaron av kraftig kritik från Novas ungdomar är att varken fritidsgårdens entré, Tyghusets fasad eller gatstuppen utanför ingår i kamerornas upptagningsområde, vilket också framgår när man befinner sig på plats. Kamerorna är helt enkelt riktade mot Kasernplans bilar, ingenting annat.

Det sistnämnda kan för övrigt lika gärna ges en negativ inramning, utifrån ungdomars synvinkel. En 16-årig pojke som ställer sig positiv till övervakning konstaterar att dessa kameror bara kan ”hjälpa till” vid parkeringen, där det enligt hans uppfattning är relativt stilla. ”Ingen är där!” ”Man borde sätta kameror där det händer nåt.”

⁵ Här vill jag understryka att enkäten på Kasernplan egentligen inte var på förhand riktad enbart till bilister utan till vem som helst som befann sig på platsen. Bland respondenterna ingår också några förbipasserande icke-bilister, liksom medpassagerare och andra, varav ett fåtal ungdomar. Icke desto mindre visade sig bilparkerare utgöra de vanligaste personerna på platsen. Utöver sin identitet som bilister tillhör respondenterna en mångfald sociala skikt och sociala positioner; deras identitet som just bilister eller parkerare blir konstruerad och accentuerad på Kasernplan och i enkätundersökningen.

Framkommer då ingen kritik mot kameraövervakningen i enkäten på Kasernplan?

Intressant nog kan gillande av kameror kombineras med viss beklagan. ”Det behövs nog tyvärr”, kan man säga, eller ”det är hemskt att världen har blivit så”. ”Det går dithän i samhället”, säger en man apropå enkätens fråga om eventuellt fler kameror i Landskrona, ”det är inget man ser fram emot”. Han är inte emot fler övervakade parkeringsplatser men uttrycker beklagan över själva utvecklingen och behovet av kameror. Kritiken mot kamerorna vänder sig inte mot just dessa kameror utan vad de symboliserar. ”Det stör mig inte”, säger en kvinna, ”men det är förfärligt att det behövs”.

Här ansluter man sig till en av de förklaringsmodeller som brukar användas i vardagligt tal om kriminalitet: det samhälliga förfallet. (Sasson 1995, s. 55 ff.) Den normativa ordningen upplevs som förstörd eller på väg att förstöras, varför motmedel såsom övervakningskameror ”tyvärr” anses nödvändiga. ”Tyvärr är lilla Landskrona fördärvat”, säger en kvinna just när vi skiljs åt, ”det är för mycket lösdrivande”. I den antydda kritiken mot kameror går ett stråk av nostalgi och idyllisering av forna tider.

Ett slags underförstådd kritik framkommer också när jag ber de tillfrågade om eventuella alternativ till kameraövervakning. Gemensamt är att förslagen inte främst rör alternativ teknik (ett undantag är billarm, som vissa nämner) utan alternativ social kontroll: fler och synliga poliser, vakter, bevakningsföretag och folk som rör sig i området. Kamerors närvaro förefaller lätt förstås som en ersättning för människors närvaro. En fråga om att i sin tur ersätta eller komplettera kameror leder resonemanget tillbaka.

Den som vill ställa kameror mot andra metoder för att bekämpa bilbrott går så att säga mot trenden, om man ska tro resultatet från enkätundersökningen. Den vanligaste uppfattningen är att en mängd metoder kan och bör kombineras. På frågan ”skulle du vilja ha fler övervakningskameror i Landskrona?” svarade 69 procent ja. På frågan ”tror du det finns några andra sätt att bekämpa bilrelaterade brott (förutom kameror)?” svarade 70 procent ja. Här finns med andra ord inget stöd för uppfattningen att kommunens brottsförebyggande arbete enbart bör förlita sig på kameror.

Berättelser om bilbrott

Om Kasernplans besökare inte upplever sig som kränkta av kamerorna, upplever de sig då som kränkta om de utsätts för bilbrott?

Den påfallande höga andel som svarar ja på enkätens fråga om man själv råkat ut för något bilbrott – 45 procent – följdes av åtskilliga berättelser om bilbrott. Även om dessa brott långt ifrån alltid ägt rum på Kasernplan (eller ens i Landskrona, vissa talade om brott i Helsingborg, Malmö, Stockholm osv.) resulterade enkäten i en mängd kortfattade historier utifrån den drabbades perspektiv.

Även längre intervjuer inom undersökningens ram innehåller sådana historier. Ingen sade sig dock vara direkt kränkt. Ilska och irritation var snarare den starkaste känslan.

För det första förknippas ett bilbrott med praktiska besvär. Bilen måste repareras, brottet ska anmälas, försäkringspapper fyllas i och skickas in. Man tvingas kanske åka kollektivt, låna någon annans bil eller klara sig utan. Många vittnar om att ett bilbrott "tar tid". Som en kvinna påpekar: "det blir så mycket att reda ut".

Återkommande är ilska, irritation, frustration. "Man blir förbannad, frustrerad", säger en kvinna som en gång blev bestulen på en CD-spelare. "Jag brukar ha tålamod men den gången blev jag arg..." Till irritationen hör även kostnader, inte minst självriskan. "Det blir så dyrt!" utropar en kvinna vars bilruta blev sönderslagen och radion stulen. "Det (bilbrottet) var tråkigt"; säger en annan, "det blir mycket arbete: försäkringsbolag, polisanmälan, det kostar mycket pengar".

Även själva oordningen i bilen kan skapa irritation. "Det blev en röra, av mina papper och allt", säger en kvinna till sin man apropå den senaste tidens två bilinbrott, då ingenting stals. "Det var mest förödelse och förstörelse", säger en annan kvinna, "dom har inte stulit så mycket, bara solglasögon och liknande".

"Man blir trött", säger en intervjuad på tal om det bilbrott han och hans familj drabbades av:

Det är inte bara det att det kostar i ens självrisk och att det kostar för staten, att premierna blir högre så att jag får betala ännu mer (för försäkringen), det kostar i arbetstid, man ska ta sig till den här verkstan va, byta rutan och bli av med bilen ett tag och ta sig till och från, alltså det är ju mycket jobb och meck...

För det andra kan ett bilbrott skildras i syrlig, drastisk eller skämtsam ton. Nu beklagar man sig inte på ett direkt sätt utan på ett indirekt, och mindre sympativädjande, sätt. ”Dom hade tagit bensinen”, berättar en man och ler, ”och för att vara riktigt jävliga slängde dom bort bensinlocket också.” All bensin var borta och där stod han långt utanför stan, utan något ställe att tanka på...

”Det var ingen idé att laga (fönsterruta och dörr)”, säger en kvinna apropå tre bilinbrott under loppet av sju månader. Vad de tog? Ja det var en regnkappa och en pastasallad, ”det är ju löjligt”, säger hon och skrattar. ”Det var väl en bonus (för tjuven), pastasalladen!”

Inte sällan vänder man humorn mot gärningsmannen och framställer denne i förklenande eller löjeväckande dager. ”Dom har skurit sönder däck fyra gånger”, berättar en kvinna. ”En gång satt det en kanyl i däcket”, tillägger hennes man och skrattar. Andra gånger är det istället Kasernplan före kamerorna som det skämtas eller ironiseras om. Där ”har det ju varit ett reservdelsförråd”, säger en kvinna menande.

Ibland ingår även en bedömande ton när det gäller gärningsmannens skicklighet. ”Det var gjort hur fint som helst”, säger en man vars CD-spelare stulits, ”det var proffs som hade gått in genom dörren, det syntes inte...”. ”Dom hade gjort det väldigt, väldigt snyggt”, säger en kvinna vars krockkudde blev utplockad från ratten, ”Dom hade inte gjort nån åverkan mer än precis tagit håll på två ställen.” Bedömningen måste förstås inte utfalla till gärningsmannens fördel. ”Det var så klantigt gjort”, berättar en man vars familjebil höll på att bli stulen:

Dom fick aldrig igång den va. Dom fördärvade ju ändå för några tusen och bilen fick bärgas iväg...

Vilken bild av berättaren rymmer dessa berättelser? Snarare än bilden av en kränkt, förorättat och nedbrutet offer framställer sig den drabbade som uppretad men saklig, gärna med viss distans till det inträffade. Att drabbas av ett bilbrott tycks innebära att man gör iakttagelser – av bestyr och kostnader, brottsplats och brottsmetoder. Bilbrott framstår visserligen som ett otyg och en personlig motgång men offerskapet rymmer inte mycket mer än det.

Ansvar för brottet tillskrivs inte sällan den drabbade, ungefär som den underliggande logiken i informationskampanjernas ”Töm bilen själv!” Bilister talar om vikten av att inte ”skylta med saker”, att ”ta bort det stöldbenägna ur bilarna”, ”att man själv ser till att inte

ha värdesaker i bilen”. (Jfr. Wästerfors 2001; Listerborn 2002, not 57, s. 118.) Man förmodas ta ansvar för konsten att överlista tjuven, det vill säga konsten att betrakta sin bil utifrån tjuvens synvinkel, såsom man föreställer sig den. Följande dialog utspelar sig när jag frågar ett par som just parkerat sin bil på Kasernplan om det finns andra sätt än kameror att bekämpa bilrelaterade brott:

- Ja att låta bli att ha nåt i bilen, säger kvinnan.
- Nåt synligt, fyller hennes man i.
- Ta ut radion, inga väskor eller portföljer.
- Det är vi noga med, och att det inte ska se ut som att vi döljer nåt. Det lockar folk att bryta sig in. (fältanteckningar)

Vilken roll spelar Kasernplans kameror i de drabbades syn på eget ansvar?

Å ena sidan förefaller de tillfrågade utgå från att kamerorna i viss mån avlastar bilistens ansvar (eftersom man räknar med att kamerorna filmar och identifierar), å andra sidan handlar det snarare om en ny, skraddarsydd specifikation av ansvar. Som bilist förväntas man exempelvis ställa bilen så att den verkligen blir filmad. En intervjuad talar om ett inbrott i en kollegas bil som en tankeställare eller läxa:

... men då hade hon ju ställt bilen... för där är ju nåt ställe där inte kameraövervakningen täcker va och det var vid ett sånt ställe, så jag sade till henne 'nu har du lärt dig var du ska ställa bilen i alla fall'. (fältanteckningar)

Avslutning

Som Ingrid Sahlin (2000, s. 100 ff.) konstaterar har det blivit vanligt att dela in brottsförebyggande arbete i två huvudgrupper: situationell respektive social prevention. Till den första gruppen hör åtgärder som syftar till att minska människors tillfällen att begå brott, till den andra gruppen hör åtgärder som syftar till att minska människors benägenhet att begå brott. Social prevention handlar om att ”stärka självkontrollen hos individen och de sociala banden till samhället”, som Listerborn (2002, s. 117) skriver, vilket i denna rapport tydligast exemplifieras av bland annat socialarbetares beskrivningar av fritidsgården Nova och dess uppsökande, sociala arbete. Situationell prevention handlar istället om att förändra ”omständigheter i en specifik situation som gör att individen begår brott” (ibid.), till exempel genom att avlägsna objekt som människor kan frestas att stjäla eller öka risken för upptäckt inför en stöld.

Sahlin påpekar att situationell prevention fått ett växande utrymme i bland annat den svenska brottsförebyggande diskursen. Emellanåt uppfattas situationell prevention rentav som den enda preventionen eftersom social prevention inte lika tydligt kan avgränsas, mätas och utvärderas. Inom gruppen situationell prevention har dessutom en viss åtgärd blivit mest populär: tekniker för att öka upptäcktsrisken genom förstärkt bevakning. ”... ’frestelsen’ eller ’tillfället’ [har] kommit att identifieras med låg risk för upptäckt och straff,” skriver Sahlin (2000, s. 100 ff.), ”istället för [att identifieras med] med det attraktiva brottsobjektet.”

Man kan alltså säga att situationell prevention har blivit mer populär än social prevention och att vissa situationella åtgärder har blivit mer populära än andra. Snarare än att avlägsna attraktiva objekt ägnar man sig åt att försöka öka upptäcktsrisken. (Ibid., s. 100-101).

De nya kamerorna på Kasernplan i Landskrona utgör rapportens främsta exempel på denna trend men också mycket av det brottsförebyggande arbetet i stort. Kamerorna räknas som en platsbunden framgång i en familj av åtgärder som även i övrigt syftar till att förändra platsers egenskaper. Kamerorna på Kasernplan förefaller inte bidra till social prevention (eller associeras med sådan prevention) och de avlägsnar eller förändrar inte heller brottsobjektet. Ökad upptäcktsrisk beträffande bilbrott (*om* ökningen finns samt *varför* den finns) är istället det centrala i undersökningens intervjuer och fältanteckningar.

Som avslutning vill jag peka på två omständigheter som, utöver det som redan framgått, ytterligare problematiserar denna brottsförebyggande metod. Det rör sig inte om några fullständiga analyser utan en avrundning, baserad på empiri som tycks frångå vissa av de förväntningar som ryms i just Kasernplans situationella brottsprevention och som skulle kunna bli föremål för vidare studier.

(1)

Bilparkörer på Kasernplan är som redan framgått nöjda med kameraövervakningen. Vissa berättar att de nu har börjat använda parkeringsplatsen även nattetid sedan kamerorna installerats. Andra, däremot, gör tvärtom. ”Sena kvällar”, berättar en kommunanställd, körs bilar ned i kommunens garage, ”det gör vi trots kamerorna”. Även om ”dom filmar”, säger en kvinna, ”så kan ungdomarna bara kasta sten och vad kan man göra åt det?”. ”Det är egentligen inte av rädsla för att bilen ska bli snodd utan för att den ska förstöras eller så”. En intervjuad, som har sin arbetsplats intill den övervakade parkeringen, går med jämna mellanrum och tittar till sin bil, trots att han beskriver kamerorna som effektiva. En anledning är att bilen är ny och exklusiv, säger han.

Vad betyder denna kvardröjande ”säkerhetskepsis” på Kasernplan? Att undvika parkeringen eller själv agera övervakare antyder en komplikation av den rådande, kommunala preventionen. Bilägare kan engagera sig i att dels avlägsna attraktiva brottsobjekt (alltså den sorts prevention som Sahlin pekar ut som mindre populär i den brottsförebyggande diskursen), dels öka övervakningen och upptäcktsrisken på egen hand. Vidare studier skulle kunna uppmärksamma medborgares egen situationella prevention, bortom eller i samband med kommunala åtgärder. Det rör sig om prevention som sannolikt kan tolkas som ett praktiskt uttryck för både samhällskritik och sökande efter trygghet.

(2)

Ungdomar som berättar om brott de begått kan uttrycka fascination och stolthet som markörer i sina berättelser. I linje med Jack Katz (1988) analys formuleras brottets attraktion: att agera kriminellt är detsamma som en dragning till det farliga, utmanande, kittlande och spännande, framför allt för män i ungdomsåren och inte minst för den som in någon bemärkelse vill ha revansch eller hantera en förödmjukelse. En 14-årig pojke berättar i stolta ordalag om ett inbrott i en gymnasal som han och hans kompisar gjorde, en 16-årig kille berättar på samma sätt om liknande inbrott och en stöld av en moped. ”Ja”, säger en annan 16-åring som svar på frågan om han har begått något brott, ”misshandlat folk, jag hade hört att dom snackat skit om mig, då misshandlade jag dom.”

Vissa intervjuade listar brott, som om de ville framhäva att de provat på det mesta: inbrott, rån, misshandel... Andra tonar ned den kriminella definitionen i berättelsens innehåll. "Ja", säger en 15-årig kille, "inget allvarligt, bråk, slagsmål, det var ett år sen på skolan, fick åka ambulansen till Lund." Någon hade "snackat skit" om hans lillasyster vilket gjorde honom arg.

Med dessa exempel vill jag inte utmåla just undersökningens ungdomar som särskilt brottsaktiva. Poängen är istället att lyfta fram en omständighet *i själva brottserfarenheten* som ett besvärande faktum i relation till rådande brottsprevention. Situationell prevention intresserar sig egentligen bara för "situationen" utifrån förebyggarens synvinkel. Vidare studier skulle kunna uppmärksamma hur potentiella gärningsmän förklarar brott, som jämförelse till preventionens förklaringar. Om gärningsmannen tillfrågas, identifieras då lockelsen att göra inbrott i eller stjäla en bil med upptäcktsrisken eller brottsobjektet? I bilbrottets upplevda attraktivitet, vilken roll spelar övervakning?

Referenser

- Bakhtin, Mikhail M. (1981/2000) *The Dialogic Imagination. Four Essays by M. M. Bakhtin*. Austin: University of Texas Press.
- Christie, Nils (2004) *A Suitable Amount of Crime*. New York: Routledge.
- Emerson, Robert M. (1981) "On Last Resorts". *American Journal of Sociology* Vol. 87 (1): 1-22.
- Emerson, Robert M., Fretz, Rachel I. and Shaw, Linda L. (1995) *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kameraövervakning i brottsförebyggande syfte* (2003). Stockholm: Brottsförebyggande rådet, rapport 2003:11.
- Katz, Jack (1988) *Seductions of Crime. Moral and Sensual Attractions in Doing Evil*. New York: Basic Books.
- Lindgren, Sven-Åke (1998) *Om brott och straff. Från sociologins klassiker till modern kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Listerborn, Carina (2002) *Trygg stad. Diskurser om kvinnors rädsla i forskning, policyutveckling och lokal praktik*. Göteborg: Chalmers Tekniska Högskola.
- Loseke, Donileen R. (2003) *Thinking about Social Problems*. New York: Aldine de Gruyter.
- Norris, Clive & Armstrong, Gary (1999) *The Maximum Surveillance Society. The Rise of CCTV*. Oxford & New York: Berg.
- Mallén, Agneta (2005) *Trygghet i skärgårdsmiljö. En studie om rädsla för brott i Åboland*. Lund Dissertations in Sociology 66. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Merton, Robert K. (1949/1968) *Social Theory and Social Structure*. New York & London: The Free Press.
- Ritzer, George (2000) *Modern Sociological Theory*. Boston etc.: McGraw Hill.
- Sahlin, Ingrid (2000) *Brottsprevention som begrepp och samhällsfenomen*. Lund: Arkiv.
- Sahlin, Ingrid (2001) "Förbjudna rum". Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Sahlin, Ingrid (1994) "Stackare" eller "skurk". *Om den kluvna klientbilden*. Lund: Research Report, Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University 1994:1.
- Sasson, Theodore (1995) *Crime Talk. How Citizens Construct a Social Problem*. New York: Aldine de Gruyter.
- SOU 2002:110. *Allmän kameraövervakning*. Betänkande av Kameraövervakningsutredningen. Stockholm: Justitiedepartementet.

Wästerfors, David (2001) "Skylta inte, stoltsera inte – om affärsmäns varningar för bilstölder i Polen". Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.) *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga: Diagram över anmälda fordonsrelaterade brott i Sverige och Skåne

Diagram 4. Fordonsrelaterade brott i Sverige 1975-2004

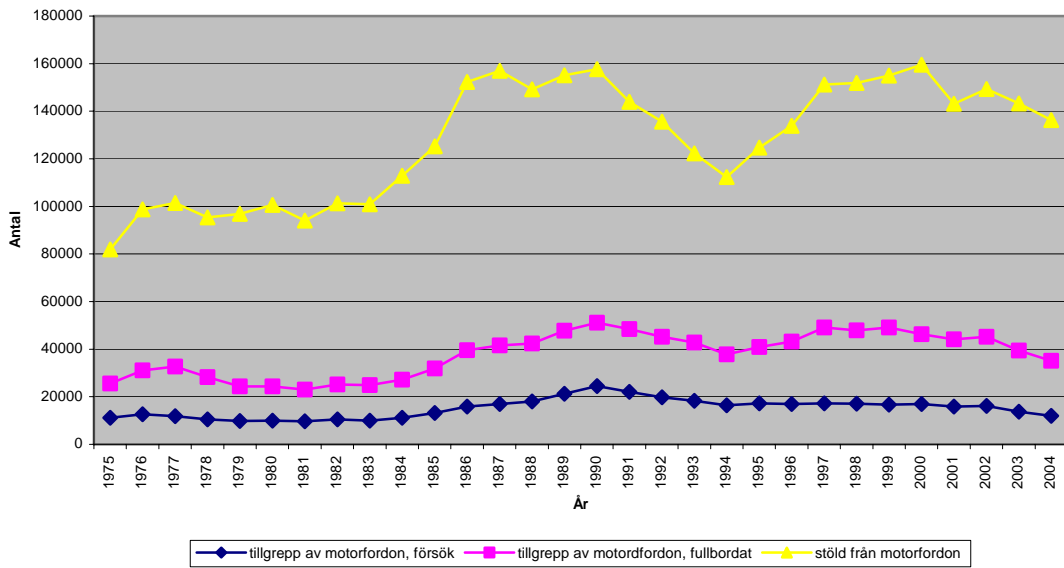

Diagram 5. Fordonsrelaterade brott i Skåne 1975-2004

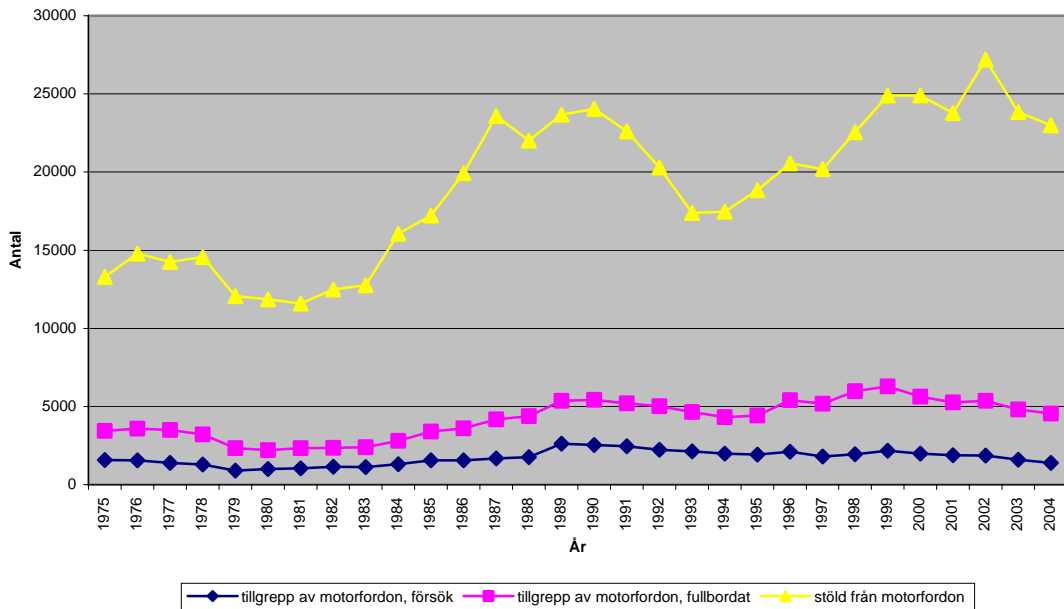

Diagram 6. Fordonsrelaterade brott i Sverige 1975-2004, per 100 000 invånare

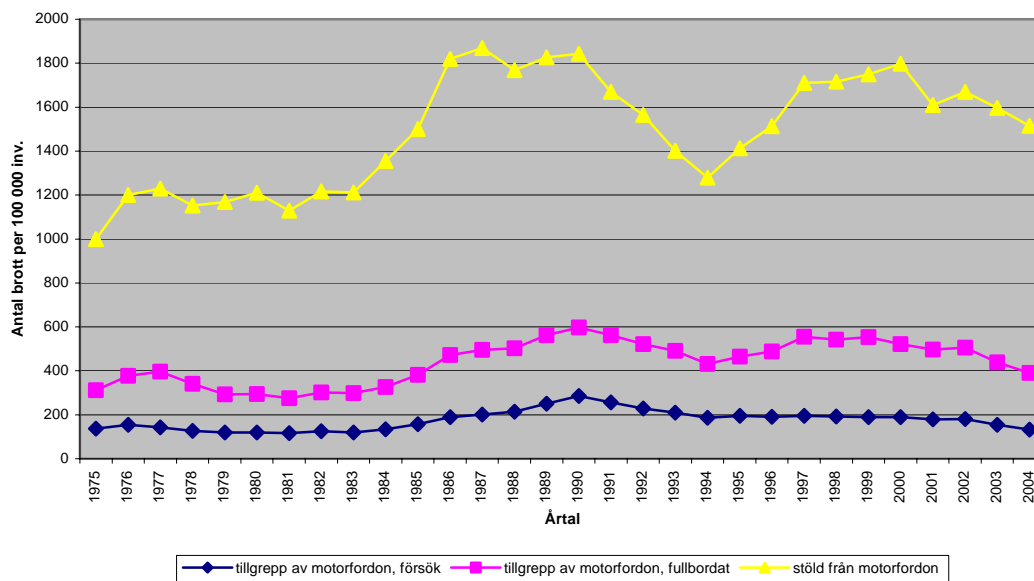
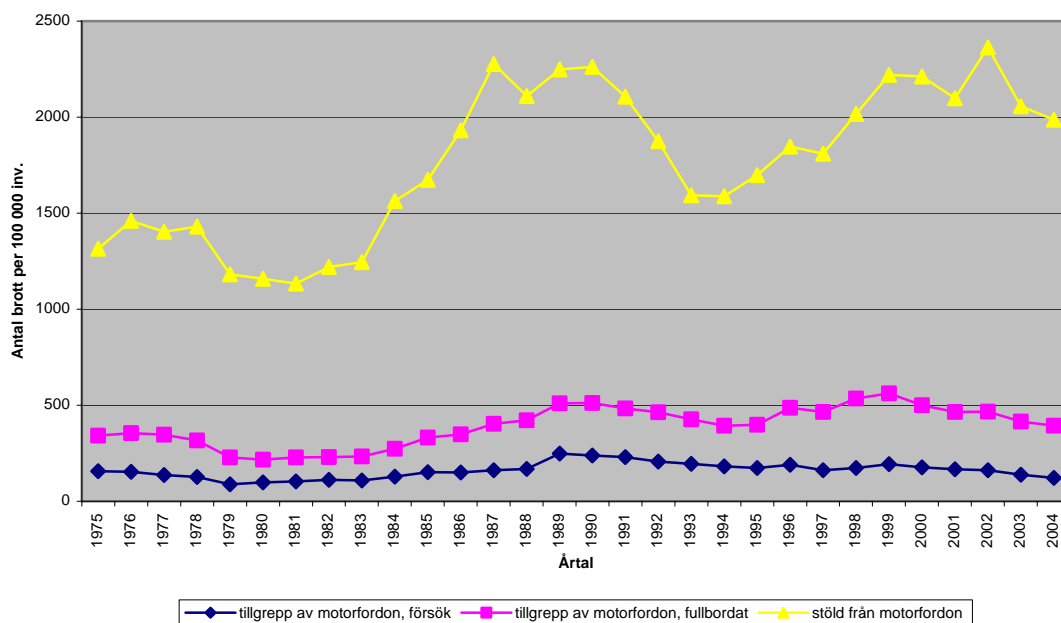

Diagram 7. Fordonsrelaterade brott i Skåne 1975-2004, per 100 000 invånare

Bilaga: Resultat från enkät på Kasernplan (muntligt utförd)

Totalt antal svarande 150. Bortfall omkring 15-20 personer.

Män 36 %
Kvinnor 64 %

Har du lagt märke till kamerorna på parkeringsplatsen?

Ja 62 %
Nej 38 %

Känner du till anledningen till att kamerorna finns?

Ja 83 % (man angav då inbrott, skadegörelse, ”tjuvar och banditer” etc.)
Nej 17 %

Anser du att din personliga integritet störs av kamerorna?

Ja 0 %
Nej 97 %
”det beror på” eller ”på sätt och vis” 3 %

Har du råkat ut för något bilrelaterat brott?

Ja 45 %
Nej 55 %

berättelser om brotten följde, exempel ges i rapporten; obs. att brotten inte behöver ha ägt rum just på Kasernplan

Skulle du vilja ha fler övervakningskameror i Landskrona?

Ja 69 %
Nej 10 %
Vet inte 21 %

Tror du det finns några andra sätt att bekämpa bilrelaterade brott (förutom kameror)?

Ja 70 %
Nej 19 %
Vet inte 11 %

Här angavs flera förslag, t ex bemannad övervakning, fler poliser, fostra ungdomarna bättre, tömma bilen själv.

Hur brukar du använda parkeringsplatsen på Kasernplan?

Här gavs fria svar. Omkring hälften angav att de använde parkeringen några timmar då och då, några gånger i veckan eller liknande, omkring 20 procent angav att de använde den hela dagar för att de arbetade eller bodde i närheten. Drygt 10 procent använder platsen på helger, kvällar och/eller nätter.

Till enkätfrågorna gav respondenterna en stor mängd kommentarer som dokumenterades. Dessa fungerade som retoriska markörer och används i rapporten för att tolka svarsmönstret. Exempel är svar som ”ja tyvärr”, angående om man vill ha fler kameror, eller ”inte ett dugg!” och ”jag har ingenting att dölja”, ”har man rent mjöl i påsen så...” angående integritetsfrågan.